

POSEBNO POROČILO VARUHA ČLOVEKOVIH PRAVIC REPUBLIKE SLOVENIJE

O KRŠITVAH ČLOVEKOVIH PRAVIC OSEB
Z DUŠEVNO MOTNJO PRI NJIHOVEM
NEPROSTOVOLJNEM NASTANJEVANJU
IN OBRAVNAVI V VAROVANIH ODDELKIH
SOCIALNOVARSTVENIH ZAVODOV

POSEBNO POROČILO
VARUHA ČLOVEKOVIH PRAVIC
REPUBLIKE SLOVENIJE

O KRŠITVAH ČLOVEKOVIH
PRAVIC OSEB Z DUŠEVNO
MOTNJO PRI NJIHOVEM
NEPROSTOVOLJNEM
NASTANJEVANJU IN OBRAVNAVI
V VAROVANIH ODDELKIH
SOCIALNOVARSTVENIH
ZAVODOV

Ljubljana, avgust 2017

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

342.726-056.36(497.4)
364.4:159.9:342.7(497.4)

POSEBNO poročilo Varuha človekovih pravic Republike Slovenije o kršitvah
človekovih pravic oseb z duševno motnjo pri njihovem neprostovoljnem nastanjanju in
obravnavi v varovanih oddelkih socialnovarstvenih zavodov / [uredila Ivan Šelih in Liana
Kalčina]. - Ljubljana : Varuh človekovih pravic, 2017

ISBN 978-961-93381-4-8
1. Šelih, Ivan, 1967-
291390464

KAZALO

1	UVOD	5
2	PРАВNA UREDITEV	7
	2.1 Ustavni okvir.	7
	2.2 Zakonska ureditev	8
	2.2.1 Varovani oddelki socialnovarstvenih zavodov	8
	2.2.2 Sprejem v varovani oddelek socialnovarstvenega zavoda in obravnava v njem . . .	10
	2.3 Sodna praksa Vrhovnega sodišča Republike Slovenije	11
3	PREDSTAVITEV PROBLEMATIKE	13
	3.1 Prezasedenost varovanih oddelkov in njene posledice	13
	3.2 Delovanje in ukrepanje Varuha	14
	3.2.1 Pobude, posveti, pozivi.	14
	3.2.2 Obiski posebnih socialnovarstvenih zavodov v letu 2017.	21
	3.3 Pogled Skupnosti socialnih zavodov Slovenije.	27
	3.4 Opozorila sodnikov	29
4	PREDLOG DRŽAVNEMU ZBORU	31

1

UVOD

Zakon o duševnem zdravju (Uradni list RS, št. 77/08 in 46/15 – odl. US; v nadaljevanju: ZDZdr)¹ je leta 2008 z namenom obravnave in skrbi za osebe z duševnimi motnjami v okviru sistema zdravstvene in socialnovarstvene skrbi na področju duševnega zdravja uveljavil poseben postopek neprostovoljne nastanitve teh oseb v varovane oddelke socialnovarstvenih zavodov (v nadaljevanju: SVZ).

Zakonodajalec je kot temeljno načelo v ZDZdr določil, da morajo biti vsaki osebi z duševno motnjo pri obravnavi zagotovljeni varstvo njenega osebnega dostojanstva ter drugih človekovih pravic in temeljnih svoboščin, individualna obravnava in enaka dostopnost do obravnave (drugi odstavek 3. člena). Varuh človekovih pravic Republike Slovenije (v nadaljevanju: Varuh) kljub tej načelni določbi ugotavlja, da pri nastanitvi in obravnavi oseb z duševno motnjo v varovanih oddelkih SVZ zaradi različnih razlogov njihove človekove pravice in temeljne svoboščine niso spoštovane ter se dogajajo kršitve, predvsem kršitve pravice do osebnega dostojanstva in varnosti (34. člen ustave).

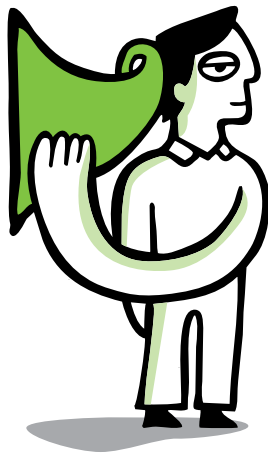
Prva opozorila na težave pri izvajanju ZDZdr v zvezi z nastanitvijo oseb z duševno motnjo v varovane oddelke zaradi prezasedenosti teh oddelkov je Varuh prejel že kmalu po začetku uporabe ZDZdr v letu 2009. Od tedaj je problematika ves čas pereča, razmere v varovanih oddelkih SVZ pa so zaradi prekoračene zmogljivosti teh oddelkov in posledic, ki jih prepolni oddelki povzročajo za stanovalce in zaposlene, čedalje bolj nevzdržne. Varuh, pa tudi Skupnost socialnih zavodov Slovenije (v nadaljevanju: SSZS), posamezni SVZ in Vrhovno sodišče Republike Slovenije (v nadaljevanju: vrhovno sodišče) na navedeno problematiko opozarjajo že vrsto let s številnimi dopisi pristojnim ministrstvom, na novinarskih konferencah in na različnih posvetih. Prezasedenost varovanih oddelkov SVZ je tudi ena izmed (ponavljajočih se) tem letnih poročil Varuha že vse od leta 2010.

Varuh se zaveda, da neprostovoljna nastanitev in pridržanje v varovanem oddelku SVZ pomenita hud poseg v človekove pravice in temeljne svoboščine pridržane osebe, zato podpira krajšanje takih pridržanj in različne oblike obravnave oseb z duševnimi motnjami, ki potekajo v skupnosti oziroma v njihovem domačem okolju (t. i. proces deinstitucionalizacije). Čeprav bi bile po ugotovitvah mnogih nujno potrebne (tudi sistemske) spremembe zakonodaje s področja duševnega zdravja oziroma socialnovarstvene zakonodaje, Varuh poudarja, da ZDZdr velja in ga je zato treba upoštevati ter izvajati v skladu z ustavo ter v postopku neprostovoljne nastanitve oseb z duševno motnjo v varovane oddelke SVZ varovati njihove človekove pravice in temeljne svoboščine vse do takrat, ko bodo začele veljati morebitne spremembe oziroma dopolnitve zakonodaje s področja duševnega zdravja oziroma socialnovarstvene zakonodaje. Varuh se zato v tem poročilu ne ukvarja z vprašanjem primernosti samega ukrepa neprostovoljne nastanitve, ampak opozarja na težave, ki jih prinaša izvajanje veljavnega zakona.

¹ ZDZdr je bil sprejet 15. 7. 2008. Veljati je začel 12. 8. 2008, uporablja pa se od 12. 8. 2009. Zakon je do zdaj doživel (le) eno spremembo, in sicer poseg ustavnega sodišča, ki je na zahtevo Varuha človekovih pravic Republike Slovenije z odločbo št. U-I-294/12 z dne 10. 6. 2015 (Uradni list RS, št. 46/15) zaradi neskladja z drugim odstavkom 19. člena Ustave Republike Slovenije z odločnim rokom enega leta razveljavilo 3. stavek drugega odstavka in 3. stavek tretjega odstavka 74. člena ZDZdr, po katerem je smel zakoniti zastopnik osebe, ki ji je bila odvzeta poslovna sposobnost, namesto te osebe podati in preklicati privolitev za sprejem v varovani oddelek socialnovarstvenega zavoda, ter hkrati določilo način izvršitve odločbe. Zakonodajalec do danes še ni sprejel drugačne zakonske ureditve sprejema oseb, ki jim je bila odvzeta poslovna sposobnost, v varovani oddelek.

Po presoji Varuha je država, ki je zakonsko predpisala nastanjanje oseb z duševno motnjo brez njihove privolitve v varovane oddelke SVZ, dolžna zanje zagotoviti dovolj ustreznih zmogljivosti in ustrezno obravnavo. Sedanje stanje, ko se osebe z duševno motnjo zavračajo oziroma nastanjujejo v prepolne sobe, jedilnice, dnevne prostore in na hodnike, ni sprejemljivo ter pomeni kršitev človekovih pravic in temeljnih svoboščin (predvsem) teh oseb.

Ker glede izboljšanja razmer v varovanih oddelkih SVZ kljub nenehnim opozorilom oziroma priporočilom različnih ustanov vse do zdaj ni bilo večjega napredka, se je Varuh odločil, da v skladu s prvim odstavkom 5. člena ter prvim in tretjim odstavkom 43. člena Zakona o varuhu človekovih pravic (Uradni list RS, št. 71/93, 15/94 – popr., 56/02 – ZJU in 109/12 – ZVarCP) poroča Državnemu zboru Republike Slovenije (v nadaljevanju: Državni zbor) o problematiki prezasedenosti varovanih oddelkov in s tem povezanimi kršitvami človekovih pravic oseb z duševno motnjo, ki so neprostoovoljno nastanjene v teh oddelkih SVZ.

2

PRAVNA UREDITEV

2.1 Ustavni okvir

Temelj za zakonsko urejanje obravnave oseb z duševno motnjo, ki potrebujejo nastanitev v varovanem oddelku SVZ, in za omejitev njihove prostosti zaradi take nastanitve daje ustava. Varstvo in obravnava ranljivih skupin prebivalstva imata (med drugim) podlago za pravno urejanje že v načelni opredelitvi Slovenije kot socialne države (2. člen ustave) oziroma v eni izmed temeljnih socialnih pravic kot človekovih pravic, tj. pravici do socialne varnosti (prvi odstavek 50. člena ustave). Pravica do socialne varnosti je človekova pozitivna pravica, kar pomeni, da je za njeno uresničevanje potrebno aktivno delovanje države. Ta aktivnost se nanaša na njeno zakonodajno, izvršilno in sodno funkcijo. Za učinkovito izvajanje pravice do socialne varnosti je država dolžna z ustrezno normativno aktivnostjo oblikovati pravno podlago sistema socialne varnosti, določiti pravice, upravičence, pogoje in obseg dajatev, zagotoviti ustrezen sistem financiranja, vzpostaviti potrebno funkcionalno strukturo za delovanje sistema in zagotoviti tudi učinkovito uveljavljanje posameznih pravic, vključno z njihovim sodnim varstvom.²

Vsebina pravice do socialne varnosti v ustavi ni podrobneje določena, ampak ustava vsebuje napotilo na zakonsko ureditev vsebine te pravice. Zakonodajalec se je na podlagi navedene ustavne določbe (ob širokem polju proste presoje pri določitvi načina izvajanja pravice do socialne varnosti) odločil, da zaradi obravnave in skrbi za osebe z duševnimi motnjami država zagotavlja in razvija delovanje SVZ ter sistem zdravstvene in socialnovarstvene skrbi na področju duševnega zdravja. Temeljna zakona, ki urejata navedena področja, sta Zakon o socialnem varstvu (Uradni list RS, št. 3/07 – uradno prečiščeno besedilo, 61/10 – ZSVarPre, 62/10 – ZUPJS, 40/2011 – ZUPSJ-A, 40/11 – ZSVarPre-A, 57/12, 39/16, 15/17 – DZ, 29/17 in 52/16 – ZPPreb-1; v nadaljevanju: ZSV) in ZDZdr.

Ker (neprostovoljna) nastanitev oziroma obravnava v varovanem oddelku SVZ pomeni hud poseg v človekove pravice in temeljne svoboščine, še posebej v pravico do osebne svobode iz prvega odstavka 19. člena ustave in pravico do varstva duševne integritete iz 35. člena ustave, pa tudi v pravico do prostovoljnega zdravljenja (tretji odstavek 51. člena ustave), je nujno, da ustava dopušča tudi omejitev navedenih pravic. Ustava tako dopušča možnost, da se pravica do osebne svobode omeji, vendar le v primerih in po postopku, kot jih določa zakon (drugi odstavek 19. člena ustave). Državni zbor je v ta namen sprejel ZDZdr, ki med drugim ureja (tudi) postopek sprejema osebe z duševno motnjo v varovani oddelek SVZ brez njene privolitve na podlagi odločitve sodišča in taksativno določa pogoje za tak sprejem.

ZDZdr je bil pravzaprav sprejet (tudi) zaradi odprave protiustavnosti, ki jo je v zvezi s presojo določb Zakona o nepravdnem postopku (Uradni list SRS, št. 30/86 in 20/88 – popr., ter Uradni list RS, št. 87/02 – SPZ, 131/03 – odl. US in 77/08 – ZDZdr; v nadaljevanju: ZNP), ki so do tedaj urejale prisilno pridržanje oseb v psihiatričnih zdravstvenih organizacijah, ugotovilo Ustavno sodišče Republike Slovenije (v nadaljevanju: ustavno sodišče) v odločbi št. U-I-60/03 z dne 4. 12. 2003 (Uradni list RS, št. 131/2003, in OdIUS XII, 93). V tej odločbi je ustavno sodišče postavilo pomembne ustavnopravne temelje za ureditev postopka za sprejem

² Povzeto po B. Kresal v: L. Šturm (ur.), Komentar Ustave Republike Slovenije, Fakulteta za državne in evropske študije, Ljubljana 2010 (ponatis), str. 518–544.

na zdravljenje v psihiatrično bolnišnico v oddelek pod posebnim nadzorom brez privolitve na podlagi sklepa sodišča oziroma v nujnih primerih pred izdajo sklepa sodišča, pa tudi za postopek za sprejem v obravnavo v varovani oddelek SVZ brez privolitve na podlagi sklepa sodišča in postopek za sprejem na zdravljenje v nadzorovano obravnavo brez privolitve na podlagi sklepa sodišča.³ Stališče ustavnega sodišča, da mora zakonodajalec prisilno pridržanje oseb z duševno motnjo urediti tako, da bo zagotovljena učinkovita uresničitev legitimnega namena, ki upravičuje tak ukrep (odvrnitev nevarnosti, ki jo oseba zaradi duševne motnje pomeni sebi oziroma drugim), hkrati pa mora biti zagotovljeno tudi spoštovanje človekovih pravic in temeljnih svoboščin, je za zakonodajalca pomenilo okvir za normativno urejanje tega področja.⁴

Vsaki pridržani osebi, tudi osebi z duševno motnjo, pridržani v varovanem oddelku SVZ, morajo biti zagotovljene človekove pravice in temeljne svoboščine. Tako morajo biti pridržani osebi na primeren način pojasnjeni razlogi, zaradi katerih je pridržana v varovanem oddelku, poleg tega mora biti seznanjena, da ima pravico do pravne pomoči zagovornika, ki si ga svobodno izbere (tretji odstavek 19. člena ustave). Ena izmed temeljnih pravic, ki mora biti zagotovljena vsaki prisilno pridržani osebi, je pravica do sodnega varstva glede zakonitosti pridržanja (prvi odstavek 23. člena ustave), pa tudi pravica do kontradiktornega postopka ter pravica, da jo v postopku pred sodiščem zastopa pravni zastopnik, saj oseba z duševno motnjo pravice do aktivne udeležbe v postopku in s tem do obrambe svojih pravic v večini primerov ne more oziroma ne zna sama uresničiti (22. člen ustave). Med obravnavo oziroma zdravljenjem prisilno pridržane osebe z duševno motnjo pa je treba izpostaviti (predvsem) spoštovanje nedotakljivosti človekove duševne celovitosti (35. člen ustave) in ustavno zahtevo po prepovedi mučenja, nečloveškega ali ponižujočega kaznovanja ali ravnanja ter prepovedi medicinskih ali drugih znanstvenih poskusov brez svobodne privolitve posameznika (18. člen ustave) ter po spoštovanju osebnega dostojanstva in varnosti (34. člen ustave).

2.2 Zakonska ureditev

2.2.1 Varovani oddelki socialnovarstvenih zavodov

ZSV je temeljni zakon, ki v Republiki Sloveniji ureja socialnovarstveno dejavnost. Predpisuje dolžnost države, da zagotovi mrežo javne službe za institucionalno varstvo (prvi odstavek 43. člena ZSV). Institucionalno varstvo, ki po ZSV obsega vse oblike pomoči v zavodu, drugi družini ali drugi organizirani obliki, s katerimi se upravičencem nadomeščajo ali dopolnjujejo funkcije doma in lastne družine, zlasti pa bivanje, organizirana prehrana in varstvo ter zdravstveno varstvo (prvi odstavek 16. člena ZSV), pomeni storitev, ki jo mora zagotoviti javna služba na področju socialnega varstva (prvi odstavek 42. člena ZSV). Storitve, ki jih zakon določa kot javno službo, opravljajo v okviru mreže javne službe pod enakimi pogoji javni SVZ ter druge pravne in fizične osebe, ki pridobijo koncesijo na javnem razpisu. ZSV med javne SVZ uvršča centre za socialno delo, domove za starejše, posebne SVZ za odrasle, varstvene delovne centre, domove za otroke in SVZ za usposabljanje. ZSV že v uvodnih določbah določa, da delovanje SVZ zagotavlja in razvija država (prvi odstavek 2. člena).

ZDZdr, ki kot posebni predpis ureja sistem socialnovarstvene skrbi na področju duševnega zdravja, določa, da so izvajalci socialnovarstvenih storitev in programov javni SVZ z varovanimi oddelki ter druge pravne in fizične osebe s koncesijo ali z dovoljenjem za delo za opravljanje socialnovarstvenih storitev (tretji odstavek 4. člena ZDZdr). Zdravstvene, socialnovarstvene oziroma druge storitve in programi, namenjeni osebam z duševno motnjo, katerih akutno bolnišnično zdravljenje, povezano z duševno motnjo, je končano oziroma zanje bolnišnično zdravljenje ni potrebno, zaradi različnih razlogov pa jim mora biti omejena svoboda gibanja, se izvajajo v SVZ. Potrebe nekaterih izmed teh oseb so take, da morajo biti nepretrgoma deležne posebne zaščite in varstva ter SVZ ne morejo zapustiti po lastni volji. Tako obravnavo oseb z duševno motnjo

³ Zakonodajalec je z ureditvijo postopka sprejema v varovani oddelek SVZ in obravnave v njem brez privolitve osebe na podlagi sklepa sodišča sledil odločbi ustavnega sodišča št. U-I-60/03 in tako poleg t. i. zaprtega oddelka psihiatrične bolnišnice omogočil tudi druge ukrepe poleg ukrepa sprejema oziroma zdravljenja osebe v oddelku pod posebnim nadzorom psihiatrične bolnišnice brez njene privolitve na podlagi sklepa sodišča (glej predlog Zakona o duševnem zdravju, Poročevalec Državnega zbora, št. 61/08).

⁴ Tudi Konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin (Uradni list RS, št. 33/94, MP, št. 7/94; v nadaljevanju: EKČP) v prvem odstavku 5. člena določa, da ima vsakdo pravico do prostosti in da nikomur ni dopustno odvzeti prostosti, razen v primerih, ki so taksativno naštetih v navedenem členu. Eden izmed teh primerov je tudi zakonito pridržanje duševno bolnih oseb (točka e prvega odstavka 5. člena EKČP). Evropsko sodišče za človekove pravice (v nadaljevanju: ESČP) je že v zadevi Winterwerp proti Nizozemski (sodba z dne 24. 10. 1979) postavilo tri temeljne zahteve, ki morajo biti izpolnjene za zakonito pridržanje duševnih bolnikov, in sicer 1) da je pri osebi na podlagi objektivnih zdravstvenih standardov izkazana duševna motnja, 2) da zaradi narave oziroma stopnje duševne motnje oseba pomeni resno nevarnost za druge ali zase in 3) da pridržanje traja le toliko časa, kot traja duševna motnja, ki ga upravičuje. ESČP te zahteve vedno znova ponavlja in poudarja (glej npr. sodbe v zadevah *Shtukaturov proti Rusiji z dne 27. 3. 2008*, *Stanev proti Bolgariji z dne 17. 1. 2012* in *Zagidulina proti Rusiji z dne 2. 5. 2013*).

izvajajo varovani oddelki SVZ⁵ – večinoma varovani oddelki posebnih SVZ, deloma pa tudi varovani oddelki domov za starejše.⁶

V SVZ se glede na potrebe oseb, za katere se izvaja institucionalno varstvo, organizirajo naslednje vrste varovanih oddelkov: 1) varovani oddelek za osebe s težavami v duševnem zdravju, 2) varovani oddelek za osebe z več motnjami (težave v duševnem razvoju in dolgotrajne težave v duševnem zdravju) in 3) varovani oddelek za osebe, ki zaradi posledic upada kognitivnih funkcij potrebujejo delno ali popolno pomoč in nadzor (prvi odstavek 3. člena Pravilnika o kadrovskih, tehničnih in prostorskih pogojih za izvajanje nalog na področju duševnega zdravja za izvajalce institucionalnega varstva ter centre za socialno delo ter o postopku njihove verifikacije (Uradni list RS, št. 97/09, 84/12 in 85/14; v nadaljevanju: Pravilnik).

Status varovanega oddelka pridobi oddelek v SVZ (praviloma) z verifikacijo. Na podlagi prehodne določbe prvega odstavka 13. člena Pravilnika se v prehodnem obdobju, ki obsega obdobje dvanajstih let po začetku veljavnosti Pravilnika (tj. do 15. 12. 2021), priznava status varovanega oddelka tudi oddelkom, v katerih se je ob začetku veljavnosti Pravilnika že izvajalo varovanje oseb iz 3. člena Pravilnika, pod pogojem, da v prehodnem obdobju uskladijo prostorske, tehnične in kadrovske pogoje. Do preteka prehodnega obdobja je status vseh varovanih oddelkov – vsaj glede nastanitve po ZDZdr – enakovreden (primerjaj tudi odločbo ustavnega sodišča št. U-I-129/10 z dne 10. 11. 2011; Uradni list RS, št. 95/11). Takemu stališču sledi tudi samo izvajanje ZDZdr, saj sodišča nastanjujejo osebe z duševnimi motnjami tako v verificirane varovane oddelke kot tudi v varovane oddelke SVZ, ki (še) niso pridobili verifikacije.

Tehnične in prostorske pogoje za varovane oddelke ureja Pravilnik o minimalnih tehničnih zahtevah za izvajalce socialnovarstvenih storitev (Uradni list RS, št. 67/07), hkrati pa je treba upoštevati tudi določbe Pravilnika o standardih in normativih socialnovarstvenih storitev (Uradni list RS, št. 45/10, 28/11, 104/11, 111/13 in 102/15) ter Pravilnika. Pravilnik o minimalnih tehničnih zahtevah za izvajalce socialnovarstvenih storitev tako določa, da so bivalni prostori v domovih za starejše in posebnih SVZ oblikovani v bivalnih enotah in enotah za stanovalce z demenco in sorodnimi stanji ter da imajo (praviloma) samo enoposteljne in dvoposteljne sobe,⁷ hkrati pa tudi večnamenski prostor s čajno kuhinjo, negovalno kopalnico, shrambo za čisto perilo ter prostor za čistila in umazano perilo. Poleg minimalnih tehničnih zahtev, ki jih za izvajalce socialnovarstvenih storitev predpisuje Pravilnik o minimalnih tehničnih zahtevah za izvajalce socialnovarstvenih storitev, je treba v varovanem oddelku oziroma v SVZ, ki ima varovani oddelek, zagotoviti še prostor za izvajanje posebnih varovalnih ukrepov, prostor za sproščanje napetosti in zunanji prostor za kajenje. V skladu s Pravilnikom je varovani oddelek doma za starejše oziroma posebnega SVZ sestavljen iz ene ali več bivalnih enot. V posamezni bivalni enoti je lahko največ 12 oseb. Pravilnik tudi določa, da mora vsak posebni SVZ, ki izvaja institucionalno varstvo oseb s težavami v duševnem zdravju, zagotoviti pogoje za nastanitev najmanj petih oseb, ki so v posebnem SVZ nastanjene na podlagi sklepa sodišča (šesti odstavek 5. člena Pravilnika).

Kadrovski pogoji za izvajalce socialnovarstvenih storitev z varovanimi oddelki se zagotavljajo v skladu s Pravilnikom o standardih in normativih socialnovarstvenih storitev in Pravilnikom. Socialno oskrbo v varovanih oddelkih lahko izvajajo strokovni sodelavci, in sicer oskrbovalka, gospodinja, animator, varuhinja in delovni inštruktor. Te osebe morajo obvladati teoretična znanja in praktične veščine s področij nevarnega vedenja, njegovih vzrokov, oblik in posledic, poznati strokovna priporočila za uporabo posebnih varovanih ukrepov ter biti usposobljene za pristop k taki osebi in pogovor z njo (8. in 9. člen Pravilnika).

V Sloveniji so bili 17. 8. 2017 štiri posebni SVZ in osem domov za starejše z verificiranimi varovanimi oddelki.⁸

⁵ Varovani oddelek je oddelek v SVZ, kjer so osebe zaradi svojih potreb nepretrgoma deležne posebne zaščite in varstva ter zavoda ne morejo zapustiti po lastni volji (17. točka 2. člena ZDZdr).

⁶ ZDZdr opredeljuje SVZ kot splošni ali posebni javni SVZ oziroma kot koncesionarja, ki opravlja storitve v okviru mreže javne službe in je namenjen varstvu, prebivanju in življenju oseb, katerih akutno bolnišnično zdravljenje, povezano z duševno motnjo, je dokončano oziroma zanje bolnišnično zdravljenje ni potrebno (16. točka 2. člena ZDZdr). Poimenovanje SVZ po ZDZdr ne sledi v celoti poimenovanju SVZ po ZSV, saj ZSV ne ločuje splošnih in posebnih SVZ.

⁷ Izjemoma se delo v negovalnem oddelku lahko organizira v triposteljnih sobah, pri čemer je treba vedeti, da varovani oddelki praviloma niso organizirani kot negovalni oddelki, zato so v varovanih oddelkih dejansko lahko le eno- ali dvoposteljne sobe.

⁸ Podatki so povzeti s spletnih strani Ministrstva za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti (v nadaljevanju tudi MDDSZ ali pristojno ministrstvo). MDDSZ je aprila 2017 objavilo podatke o zmogljivostih oziroma številu prostih mest v verificiranih in neverificiranih oddelkih SVZ. Po podatkih za mesec april 2017 ni bilo nobenega prostega mesta v verificiranih varovanih oddelkih SVZ, v neverificiranih varovanih oddelkih pa je bilo 16 prostih mest (od več kot 2000 mest v teh oddelkih).

Tabela 1: Varovani oddelki za osebe s težavami v duševnem zdravju in varovani oddelki za osebe z več motnjami

POSEBNI SVZ	KRAJ	ZMOGLJIVOST	DATUM VERIFIKACIJE
Socialnovarstveni zavod Hrastovec	Lenart v Slovenskih goricah	48	18. 2. 2013
Dom Nine Pokorn Grmovje	Žalec	12	12. 9. 2013
Dom Lukavci	Križevci pri Ljutomeru	8	6. 1. 2015
Socialnovarstveni zavod Dutovlje	Dutovlje	12	6. 4. 2016

Tabela 2: Varovani oddelki za osebe, ki zaradi posledic upada kognitivnih funkcij potrebujejo delno ali popolno pomoč in nadzor

SVZ	KRAJ	ZMOGLJIVOST	DATUM VERIFIKACIJE
Obalni dom upokojencev Koper	Koper	12	23. 4. 2015
Dom počitka Mengeš	Mengeš	48	21. 9. 2015
Deos, d. o. o. , PE Center starejših Cerknica	Cerknica	23	11. 3. 2013
PV Center starejših občanov Zimzelen	Topolšica	24	10. 4. 2013
Zavod župnije Trnovo – Karitas	Ljubljana	8	10. 5. 2013
Zavod svetega Martina	Srednja vas v Bohinju	12	10. 6. 2013
Dom starejših občanov Ribnica, Rive, d. o. o.	Ribnica	16	19. 7. 2013
Deos, d. d., PE Center starejših občanov Trnovo	Ljubljana	18	20. 9. 2013

2.2.2 Sprejem v varovani oddelek socialnovarstvenega zavoda in obravnava v njem

Postopek sprejema v obravnavo v varovani oddelek SVZ je predpisan v ZDZdr. Namen ZDZdr ni le ureditev postopka sprejema v varovani oddelek SVZ, ampak tudi varstvo pravic oseb med obravnavo v varovanem oddelku SVZ ter opredelitev sistema zdravstvene in socialnovarstvene skrbi na področju duševnega zdravja oziroma nosilcev in nosilk te dejavnosti (1. člen ZDZdr).

Oseba z duševno motnjo se v varovani oddelek SVZ sprejme (premesti)⁹ z njeno privolitvijo ali brez njene privolitve pod pogoji, ki jih določa ZDZdr (73. člen). Oseba je sprejeta v varovani oddelek z njeno privolitvijo, če so izpolnjeni naslednji pogoji: 1) če je akutno bolnišnično zdravljenje osebe končano oziroma ni potrebno, 2) če potrebuje stalno oskrbo in varstvo, ki ju ni mogoče zagotoviti v domačem okolju ali drugače, 3) če ogroža svoje življenje ali življenje drugih ali če huje ogroža svoje zdravje ali zdravje drugih ali povzroča hudo premoženjsko škodo sebi ali drugim, 4) če je navedeno ogrožanje posledica duševne motnje, zaradi katere ima oseba hudo moteni presojo realnosti in sposobnost obvladovanja svojega ravnanja, 5) če navedenih vzrokov in ogrožanja ni mogoče odvrniti z drugimi oblikami pomoči (izven SVZ, v nadzorovani obravnavi), 6) če izpolnjuje druge pogoje za sprejem v SVZ, ki jih določajo predpisi s področja socialnega varstva (74. člen ZDZdr).

Če oseba v sprejem v varovani oddelek SVZ ne privoli in so izpolnjeni prej navedeni pogoji, je sprejem dopusten na podlagi sklepa sodišča (prvi odstavek 75. člena ZDZdr).

O tem odloča pristojno sodišče v nepravdnem postopku (prvi odstavek 30. člena ZDZdr). V tem postopku je obvezno zastopanje osebe po pooblaščenca, ki je odvetnik. Posebej je določeno, da morajo biti v postopku

⁹ Oseba, ki je bila v skladu z ZDZdr sprejeta v oddelek pod posebnim nadzorom psihiatrične bolnišnice, se ob izpolnjevanju pogojev iz 74. in 75. člena ZDZdr pred iztekom roka zadržanja v psihiatrični bolnišnici lahko premesti v varovani oddelek. Premestitev iz oddelka pod posebnim nadzorom psihiatrične bolnišnice v varovani oddelek se lahko opravi s privolitvijo osebe, pri čemer je treba predhodno pridobiti mnenje SVZ, v katerega naj bi bila oseba premeščena, o izpolnjevanju pogojev za sprejem, ali na podlagi sklepa sodišča.

zavarovane pravice in pravni interesi mladoletnika oziroma osebe, ki zaradi duševne motnje ali drugih okoliščin ni sposobna, da bi sama skrbela za svoje pravice in interese. Če oseba ni poslovno sposobna, ji sodišče omogoči, da samostojno opravlja procesna dejanja, če je sposobna razumeti pomen in pravne posledice takih dejanj.

Postopek za sprejem osebe v varovani oddelek SVZ brez njene privolitve na podlagi sklepa sodišča se začne na predlog izvajalca psihiatričnega zdravljenja, centra za socialno delo, koordinatorskega nadzorovane obravnave, najbližje osebe, državnega tožilstva ali SVZ.¹⁰ Predlog vsebuje navedbo razlogov, ki utemeljujejo obstoj pogojev iz 74. člena ZDZdr, priložiti pa mu je treba tudi mnenje SVZ o izpolnjevanju pogojev za sprejem, razen če se je postopek začel na njegov predlog (tretji odstavek 75. člena ZDZdr).

Po prejemu predloga sodišče odredi, da osebo pregleda izvedenec psihiatrične stroke in v treh dneh poda mnenje o njenem zdravstvenem stanju. Osebo lahko izvedenec pod določenimi pogoji pregleda tudi proti njeni volji (44. člen ZDZdr). Nato sodišče razpiše narok. Odloča na podlagi neposrednega stika z osebo, tako da osebo pred izdajo sklepa vidi in se z njo pogovori, če to dopušča njeno zdravstveno stanje. Sodišče na naroku zasliši tudi izvedenec, ki je izdelal mnenje, in druge, ki bi lahko dali podatke, pomembne za odločitev. Osebo z duševno motnjo zasliši, če je to glede na njeno zdravstveno stanje mogoče. Če sodišče po izvedenem dokaznem postopku ugotovi, da so izpolnjeni pogoji iz 75. člena ZDZdr za sprejem v varovani oddelek SVZ brez privolitve, s sklepom odloči, da se oseba sprejme v varovani oddelek. V sklepu se določita tudi čas zadržanja v varovanem oddelku, ki ne sme biti daljši od enega leta, in SVZ, ki naj osebo sprejme. Sodišče lahko s sklepom omeji tudi pravice, ki jih ZDZdr sicer priznava osebi v času obravnave v varovanem oddelku SVZ (prvi in drugi odstavek 12. člena ZDZdr). Navedeni sklep izda sodišče najpozneje v treh dneh po koncu naroka. Udeleženci v postopku imajo pravico do pritožbe v treh dneh po vročitvi sklepa, vendar pritožba ne zadrži izvršitve sklepa. O pritožbi odloči sodišče druge stopnje v treh dneh po njenem prejemu, zoper odločitev sodišča druge stopnje pa je dovoljena revizija.

Na podlagi sklepa o sprejemu SVZ v treh dneh po vročitvi sklepa pozove osebo, da se določeni dan, najpozneje v sedmih dneh po pozivu, zgleda v SVZ. Izvod poziva pošlje tudi sodišču, ki je izdalo sklep, in odvetniku osebe. Če oseba določeni dan ne pride v SVZ in svojega izostanka ne opraviči, direktor SVZ o tem obvesti sodišče, ki je izdalo sklep, izbranega osebnega zdravnika in odvetnika osebe ter odredi prevoz osebe z reševalnim vozilom. Direktor SVZ lahko pri izvedbi nujnega prevoza zahteva tudi pomoč policije. Če tudi tako ni mogoče izvršiti sklepa sodišča, direktor SVZ obvesti o tem sodišče. Če sodišče ugotovi, da je bil poziv za sprejem v varovani oddelek SVZ pravilno vročen, odredi privedbo.

Sodišče v postopku odločanja o sprejemu in premestitvi v varovani oddelek SVZ na podlagi sklepa sodišča pri določitvi SVZ upošteva želje in osebne okoliščine osebe ter morebitni predlog najbližje osebe. Pred odločitvijo sodišče pridobi tudi mnenje SVZ, v katerega naj bi bila oseba sprejeta oziroma premeščena (79. člen ZDZdr).

2.3 Sodna praksa Vrhovnega sodišča Republike Slovenije

Sodna praksa vrhovnega sodišča se je v zvezi s postopkom sprejema oseb z duševno motnjo v varovane oddelke SVZ na podlagi odločitve sodišča oblikovala predvsem glede na vprašanje, ali SVZ z verificiranim varovanim oddelkom lahko uspešno nasprotuje sprejemu osebe na podlagi trditev o pomanjkanju prostorskih in kadrovske zmožnosti – torej vprašanje, ki je postavljeno tudi v središču tega posebnega poročila.

V sodnih postopkih namreč pogosto nastane položaj, ko sodišče prve stopnje v postopku obravnava negativno mnenje SVZ, ki ga ta izda na podlagi tretjega odstavka 75. člena, oziroma položaj, ko višja sodišča in vrhovno sodišče odločajo o pravnih sredstvih, ki jih SVZ vlagajo zaradi neupoštevanja njihovega mnenja oziroma razlogov za izdajo negativnega mnenja (tj. preseganje prostorskih oziroma kadrovske zmožnosti varovanega oddelka SVZ).

Vrhovno sodišče je že leta 2013 v eni izmed zadev, ko je posebni SVZ podal negativno mnenje v zvezi s sprejemom osebe v varovani oddelek zaradi neizpolnjevanja prostorskih in kadrovske pogojev za sprejem, pozneje pa vložil še pravna sredstva, izrazilo stališče, da v primeru, ko oseba izpolnjuje pogoje za sprejem v varovani oddelek SVZ brez njene privolitve, SVZ z verificiranim varovanim oddelkom ne more

¹⁰ Za postopek sprejema v varovani oddelek SVZ na podlagi sklepa sodišča se smiselno uporabljajo določbe od 40. do 52. člena ZDZdr, ki urejajo postopek sprejema na zdravljenje v psihiatrično bolnišnico v oddelku pod posebnim nadzorom brez privolitve na podlagi sklepa sodišča, in če ni v poglavju o sprejemu v varovani oddelek SVZ brez privolitve drugače določeno (drugi odstavek 75. člena ZDZdr).

uspešno nasprotovati sprejemu s trditvami o pomanjkanju prostorskih in kadrovskih zmožnosti (sklep št. II Ips 351/2013 z dne 19. 12. 2013). Sodišče je odločilo, da so prostorske in kadrovske zmožnosti SVZ sicer pomembne, a ne odločilne, če gre za sodni ukrep sprejema v varovani oddelek in če so sicer podani vsi razlogi za tak ukrep. Če bi vsi izvajalci socialnovarstvenih storitev in programov navedli enake ali podobne zadržke, bi se po presoji sodišča lahko izkazalo, da bi bil ukrep sprejema v varovani oddelek neizvedljiv, kar pa naj bi bilo nesprejemljivo. Mnenje SVZ naj za sodišče ne bi bilo zavezujoče, teža primera osebe z duševno motnjo in nujnost ukrepanja ter s tem hitrost sodnega postopka pa naj bi imeli prednost pred zadržki v zvezi s prostorskimi in kadrovskimi težavami SVZ. Navedene težave SVZ po presoji sodišča ne smejo biti razlog za neizvajanje nujnega sodnega ukrepa iz 75. člena ZDZdr.¹¹

V sklepu št. II Ips 149/2016 z dne 2. 6. 2016 je vrhovno sodišče v zvezi z revizijo enega izmed posebnih SVZ, ko je ta opozoril, da so sodišča v zadnjih letih brez njihovega soglasja v zavod namestila večje število oseb z najhujšimi oblikami motenj osebnosti in vedenja, storilcev kaznivih dejanj ter da ni pomembna le zasedenost, ampak tudi to, da tako velika koncentracija oseb s takšnimi osebnostnimi motnjami na enem mestu že sama po sebi pomeni za varovance resno nevarnost, ponovilo stališče iz zadeve št. II Ips 351/2013, poleg tega pa je izrecno opozorilo tudi na to, da bo morala država nedvomno zagotoviti posebnim SVZ z verificiranimi varovanimi oddelki dodatne prostorske, tehnične in kadrovske zmožnosti.

Vrhovno sodišče je državo posredno znova pozvalo k ukrepanju v sklepu št. II Ips 155/2016 z dne 16. 6. 2016, ko je ob vnovičnem ugovoru posebnega SVZ o preseženih prostorskih zmogljivostih zavoda navedlo, da bi bila ob ugotovitvi, da se vsi posebni SVZ spoprijemajo z enakimi prostorskimi težavami, edina preostala alternativa v resnici le ta, da se SVZ, ki naj osebo sprejme, sploh ne določi. Ker pa ni drugega državnega organa, ki bi bil po veljavni zakonodaji pristojen določiti konkretni SVZ, bi bila takšna (ne)odločitev (sodišča) nezakonita in protiustavna. Nezakonita zato, ker bi sodišče ne udeležilo obveznosti odločiti po drugem odstavku 48. člena ZDZdr, protiustavna pa zato, ker bi bile ogrožene ustavno varovane dobrine, zaradi katerih varstva je ukrep nujen. Vrhovno sodišče je v citiranem sklepu zapisalo, da je očitno, da je pravno polje za reševanje problema, ki ga razgrinja revident, drugje – to pa je v ustreznem ukrepanju izvršilne veje oblasti.¹²

V sklepu št. II Ips 217/2016 z dne 20. 9. 2016 je vrhovno sodišče odločalo o reviziji SVZ, ki je kot izvajalec institucionalnega varstva starejših ugovarjal, da v njegov varovani oddelek ne sodijo osebe, mlajše od 65 let, saj je v skladu s Pravilnikom o verifikaciji v varovani oddelek zavoda lahko sprejeta le oseba, ki izpolnjuje tudi splošne pogoje (v skladu s Pravilnikom o normativih in standardih) za sprejem v tak zavod. Vrhovno sodišče je odločilo, da je treba pri obravnavanju vprašanj s področja socialnovarstvenih storitev po ZDZdr, med katere spada tudi institucionalno varstvo, upoštevati tudi ureditev iz ZSV in podzakonskih aktih, sprejetih na podlagi ZSV. Ker normativna klasifikacija upravičencev in izvajalcev storitev [...] temelji na njihovi starosti in ker je revident dom za starejše, ki ima koncesijo za opravljanje javne službe in je v skladu z 11. členom Pravilnika o verifikaciji pridobil verifikacijo za varovani oddelek za osebe, ki zaradi upada kognitivnih funkcij potrebujejo delno ali popolno pomoč in nadzor, je revizijsko sodišče pritrdilo revidentu, da zadržana oseba pogojev za sprejem v njegov varovani oddelek ne izpolnjuje, saj glede na starost ni upravičenec iz točke D) Pravilnika o normativih.

¹¹ Vrhovno sodišče podobno tudi v sklepu št. II Ips 43/2015 z dne 12. 2. 2015 in sklepu št. II Ips 149/2016 z dne 2. 6. 2016.

¹² Podobno tudi v sklepu št. II Ips 205/2016 z dne 1. 9. 2016.

3

PREDSTAVITEV PROBLEMATIKE

3.1 Prezasedenost varovanih oddelkov in njene posledice

Zakonodajalec je med splošnimi določbami ZDZdr posebej izpostavil načelo, ki ga je treba upoštevati pri uporabi oziroma izvajanju vseh drugih določb zakona, in sicer da morajo biti vsaki osebi z duševno motnjo pri obravnavi zagotovljeni varstvo njenega osebnega dostojanstva ter drugih človekovih pravic in temeljnih svoboščin, individualna obravnava in enaka dostopnost do obravnave (drugi odstavek 3. člena ZDZdr). Spoštovanje človekovih pravic in temeljnih svoboščin oseb v času obravnave (med drugim tudi) v varovanem oddelku SVZ je zakonodajalec štél za tako pomembno vrednoto, da je določbo o spoštovanju človekovih pravic in temeljnih svoboščin, zlasti spoštovanje posameznikove osebnosti, dostojanstva ter duševne in telesne celovitosti, kot splošno načelo ponovil tudi v poglavju o pravicah oseb v oddelku pod posebnim nadzorom, v varovanem oddelku in v nadzorovani obravnavi (prvi odstavek 12. člena ZDZdr).

Kljub tem načelnim določbam ZDZdr Varuh žal ugotavlja, da pri nastanjanju oseb v varovane oddelke SVZ in njihovi obravnavi zaradi različnih razlogov njihove človekove pravice in temeljne svoboščine niso spoštovane in se dogajajo kršitve, predvsem kršitev njihove pravice do osebnega dostojanstva in varnosti (34. člen ustave).

Razmere pri nastanjanju in posledično pri obravnavi v varovanih oddelkih SVZ, še posebej v varovanih oddelkih posebnih SVZ, so po mnenju Varuha (pa tudi SVZ in sodišč) nevzdržne. Varovani oddelki SVZ so prepolni in čedalje pogosteje se dogaja, da tudi presegajo svoje (tako prostorske kot tudi kadrovske) zmogljivosti. Hkrati sodišča poročajo, da se število predlogov za sprejem in premestitev v varovane oddelke SVZ na podlagi sklepa sodišča celo povečuje.¹³ Nevzdržnost razmer občutijo zlasti stanovalci varovanih oddelkov, precej tudi zaposleni v SVZ, pa tudi sodniki oziroma sodnice, ki odločajo o nastanitvah v prezasedene oddelke, so ob tem pogosto v stiski.

Najprej je treba opozoriti na težave stanovalcev varovanih oddelkov SVZ, ki so zaradi svojega položaja še posebej ranljivi. Bivalne razmere teh oseb v varovanih oddelkih se ob vsaki novi nastanitvi, ki presega zmogljivosti varovanega oddelka, poslabšajo, in sicer tako za novega stanovalca kot za druge, ki tam že prebivajo. SVZ morajo novega stanovalca pogosto nastaniti na hodnik, v jedilnico ali v skupni dnevni prostor ali pa težave s prezasedenostjo rešujejo tako, da v sicer dvoposteljno sobo namestijo še (dodatno) zasilno

¹³ Okrajna sodnica Tanja Dolar Božič z Okrajnega sodišča v Celju je na posvetu Dnevi duševnega zdravja, ki je potekal 8. in 9. 9. 2016 v Portorožu, navedla, da je pri vseh okrajnih sodiščih, na območju katerih imajo sedež psihiatrične bolnišnice, opravila poizvedbe v zvezi s pripadom Pr zadev (vpisnik za zadeve pridržanja), vrsto prejetih Pr zadev in morebitnih drugih opažanjih sodnikov, ki odločajo o takih zadevah, ter ugotovila, da je v zadnjih letih pri večini teh sodišč število zadev Pr skokovito naraslo. Pri Okrajnem sodišču v Ljubljani so leta 2011 obravnavali 990 Pr zadev, v letu 2014 pa 1.137 zadev, od leta 2009 je število predlogov za sprejem v SVZ naraslo z 28 zadev na 223 zadev. Pri Okrajnem sodišču v Mariboru je pripad od leta 2011, ko je sodišče obravnavalo 111 Pr zadev, do leta 2015 naraslo na 248 zadev letno. V letu 2011 so bili (le) štirje predlogi za sprejem v SVZ, v letu 2015 pa je bilo takih predlogov 134. Pri Okrajnem sodišču v Celju se je pripad Pr zadev od leta 2010 do 2015 povečal z 82 zadev na 165. V letu 2010 je to sodišče prejelo le en predlog za sprejem v varovani oddelki SVZ, v letu 2013 35 takih predlogov, v letu 2015 pa 26. Tudi Okrajni sodišči v Ormožu in Idriji sta v zadnjih letih opazili naraščanje števila predlogov za sprejem v varovane oddelke SVZ. Sodnica Dolar Božič je poudarila, da je nedvomno, da vsa sodišča obravnavajo več Pr zadev kot ob začetku veljavnosti ZDZdr. Očitno pa se je povečalo tudi število predlogov za sprejem v varovane oddelke SVZ (povzeto po prispevku sodnice Tanje Dolar Božič).

posteljo. Stanovalcem se tako okrnijo potrebna zasebnost, pa tudi uporaba kopalnice, sanitarij, omar, jedilnice, skupnih bivalnih prostorov.

V prenatrpanih prostorih varovanih oddelkov pogosteje nastajajo konfliktne situacije, spori, zlorabe oziroma nasilno vedenje med stanovalci oziroma med stanovalci in zaposlenimi. Varuh ugotavlja, da so te konfliktne situacije tudi posledica dejstva, da v Republiki Sloveniji ni posebnih, specializiranih varovanih oddelkov, kamor bi sodišča lahko nastanila npr. avto- in heteroagresivne osebe, mladoletnike, osebe s hudimi osebnostnimi motnjami ali boleznimi odvisnosti, ki ne sodijo v varovane oddelke, kot so opredeljeni v 3. členu Pravilnika. V takih razmerah SVZ niso zmožni zagotavljati zadostne varnosti za stanovalce, pa tudi ne za zaposlene.

Prezasedenost ne povzroča samo poslabšanja bivalnih pogojev in varnosti, ampak ustvarja tudi slabše možnosti za izvajanje programov vzdrževanja duševnega zdravja stanovalcev in drugih nalog SVZ po Pravilniku.

Po presoji Varuha je država, ki je zakonsko predpisala nastanjanje oseb z duševno motnjo brez njihove privolitve v varovane oddelke SVZ, dolžna zanje zagotoviti dovolj ustreznih zmogljivosti in nato tudi ustrezno obravnavo. Sedanje stanje, ko se osebe odvrčajo, zavračajo oziroma nastanjujejo na hodnike, v jedilnice in dnevne prostore, ni sprejemljivo ter pomeni kršitev človekovih pravic in temeljnih svoboščin (predvsem) teh oseb. Pomeni tudi kršitev 12. člena ZDZdr, ki zagotavlja, da se osebi v času obravnave v varovanem oddelku zagotavlja spoštovanje človekovih pravic in temeljnih svoboščin, zlasti njene zasebnosti, dostojanstva ter duševne in telesne celovitosti. Še posebej nedopustna je obravnava mladoletnikov, ki jim ZDZdr zagotavlja še posebno skrb in varstvo pravic (15. člen ZDZdr), a naša država nima niti ene ustanove, kamor bi bili lahko sprejeti oziroma premeščeni, če se pokaže potreba za tako nastanitev.

3.2 Delovanje in ukrepanje Varuha

3.2.1 Pobude, posveti, pozivi

SVZ so se na Varuha s prvimi pobudami, v katerih so navajali težave pri izvajanju ZDZdr pri nastanjanju oseb z duševno motnjo v varovane oddelke zaradi prezasedenosti teh oddelkov, obrnili že kmalu po začetku uporabe ZDZdr. Varuh je tako po začetku veljavnosti citiranega zakona obravnaval že številne konkretne pobude glede nastanitve posameznega stanovalca, hkrati pa ves čas na najrazličnejše načine opozarja na omenjeno problematiko varovanih oddelkov in različnih težav, ki so posledica prekoračenih zmogljivosti, in to v številnih dopisih pristojnemu ministrstvu, v svojih letnih poročilih, na novinarskih konferencah in na različnih posvetih.

Že v Letnem poročilu Varuha človekovih pravic Republike Slovenije za leto 2010 je Varuh prvič opozoril na težave SVZ ob nastanjanju oseb z duševnimi motnjami v varovane oddelke na podlagi sodnih odločb (glej stran 85). Problematika je bila znova izpostavljena v Letnem poročilu Varuha človekovih pravic za leto 2011. Takrat smo zaznali, da so bile najbolj pereče težave v posebnih SVZ. Od pristojnega ministrstva smo zato želeli pojasnilo, ali je z omenjenimi težavami seznanjeno, in če je, kako jih je začelo reševati. Ministrstvo je v svojem odgovoru z dne 5. 5. 2011 pojasnilo, da pozna te težave, zato se je že v začetku leta 2011 sestalo s predstavniki posebnih SVZ, vse SVZ zaprosilo za podatke o zmogljivostih in zasedenosti varovanih oddelkov, vsa okrajna sodišča pa za podatke o številu izdanih sklepov o nastanitvah oseb s težavami v duševnem zdravju brez njihove privolitve v letu 2010. Navedlo je, da bo na tej podlagi vzpostavilo mrežo varovanih oddelkov v posebnih SVZ, ki bo enakomerno pokrila celotno Republiko Slovenijo in zagotovila zadostne zmogljivosti za te sprejeme. Zanje naj bi določilo tudi posebne standarde in zagotovilo drugačno plačilo storitev. Ministrstvo je leta 2011 obljubilo, da bo o reševanju te problematike obvestilo tako Varuha kot tudi vsa okrajna sodišča, ki odločajo o sprejemih oseb v varovane oddelke brez njihove privolitve. Do konca leta 2011 Varuh takega obvestila ni prejel. Je pa ministrstvo sporočilo, da je do konca septembra 2011 prejelo tri idejne predstavitve posebnih SVZ, ki so bili vključeni v pilotni projekt varovanih oddelkov. Te naj bi preučilo in se nato odločilo za nadaljnje postopke reševanja (iz letnega poročila za leto 2011, stran 91).

V letu 2013 smo znova zaznali težave, povezane s prezasedenostjo varovanih oddelkov, pa tudi glede primernosti varovanih oddelkov za nastanitev oseb, ki so izrazito napadalne do drugih. Nekateri posebni SVZ so namreč opozarjali, da so njihovi varovani oddelki neprimerni za izrazito fizično napadalne osebe, predvsem zaradi drugih, ki so tam nastanjeni in bi bili zaradi svoje ranljivosti lahko ogroženi. Pristojno

ministrstvo je v letu 2013 napovedalo vzpostavitev mreže varovanih oddelkov, s katero naj bi bilo v štirih posebnih SVZ (tj. SVZ Hrastovec, SVZ Dutovlje, Dom Lukavci, Dom Nine Pokorn Grmovje) na voljo več mest za take primere.

Varuh je sicer podprl prenavo varovanih oddelkov, s katero naj bi ti zadostili vsem tehničnim pogojem za njihovo verifikacijo, vendar so ga v letu 2014 kar iz štirih posebnih SVZ (tj. SVZ Hrastovec, SVZ Dutovlje, Dom Lukavci, Dom Nine Pokorn Grmovje) znova opozorili na sprejem enega ali več stanovalcev na podlagi sklepa sodišča kljub negativnemu mnenju SVZ. Zato je Varuh ugotovil, da verifikacija varovanih oddelkov očitno ne rešuje težav pri nastanjanju oseb v te oddelke, še posebej ne težav zaradi (morebitne) prezasedenosti.

Problematiki smo obširni zapis namenili tudi v Letnem poročilu Varuha človekovih pravic Republike Slovenije za leto 2014 (glej strani 116–118). Ob tem smo Ministrstvu za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti priporočili sprejetje vseh (dodatnih) potrebnih ukrepov, da se bodo zagotovile ustrezne zmogljivosti za nastanitev oseb v (posebnih) SVZ po odločbah sodišč, ki jih ta sprejemajo na podlagi ZDZdr (priporočilo št. 31).

V letu 2015 je Varuh sodeloval na dveh strokovnih posvetih, na katerih so udeleženci obravnavali (tudi) prezasedenost varovanih oddelkov SVZ, in sicer aprila 2015 v SVZ Hrastovec ter decembra 2015 v Domu Nine Pokorn Grmovje. Na posvetu Sodobni strokovni izzivi in odprtost Doma Nine Pokorn Grmovje v lokalno skupnost so predstavniki sodišč, centrov za socialno delo, psihiatričnih bolnišnic, posebnih in kombiniranih SVZ ter Varuha znova izpostavili perečo problematiko ter pozvali MDDSZ, Ministrstvo za zdravje in Ministrstvo za pravosodje, da nujno sprejmejo vse potrebne ukrepe, da se bodo zagotovile ustrezne zmogljivosti za nastanitev oseb v (posebnih) SVZ po odločbah sodišč na podlagi ZDZdr. Rezultat tega posveta je bil tudi poziv navedenim ministrstvom k nekaterim nujnim spremembam in dopolnitvam ZDZdr. Udeleženci so se strinjali tudi, da je v sklopu teh sprememb treba za del t. i. forenzičnih bolnikov, ki zaradi nevarnosti ponovitve kaznivih dejanj po odpustu iz forenzične enote UKC Maribor potrebujejo dolgotrajno specializirano in varovano obravnavo, zagotoviti zakonsko podlago in ustrezne pogoje za njihovo nadaljnjo obravnavo. Izrazili pa so tudi mnenje, da bi bilo treba skrbno preučiti vprašanje plačila stroškov nastanitve oseb v (posebnih) SVZ na podlagi sodnih odločb, zlasti z vidika enakega obravnavanja oseb, ki jim je odvzeta prostost.

Varuhinja človekovih pravic Vlasta Nussdorfer je na sestanku 7. 7. 2015 na problematiko varovanih oddelkov izrecno opozorila pristojno ministrico dr. Anjo Kopač Mrak in ministrico za zdravje Milojko Kolar Celarc. Z dopisom z dne 28. 12. 2015 je Varuh MDDSZ znova pozval k pridobitvi čimprejšnjih informacij o sprejetih ukrepih na tem področju. Zlasti nas je zanimalo, kako naj sodišče ravna, če od vseh SVZ, na katere se obrne glede sprejema osebe v varovani oddelki SVZ, v zadevi, ki jo vodi, prejme sporočilo, da oseba zaradi različnih razlogov ne more biti sprejeta v njihov zavod. Februarja 2016 smo MDDSZ znova opozorili na to problematiko in predlagali, da skupaj z zavodi poišče takojšnje rešitve, da bodo sodišča lahko nastanjevala osebe na podlagi ZDZdr, in da o tem obvesti vsa okrajna sodišča v Sloveniji, ki vodijo s tem povezane sodne postopke. Varuh je odgovor pristojnega ministrstva dobil 17. 3. 2016. Ministrstvo je pojasnilo, da se zaveda nevezdržnosti in kritičnosti razmer ter da jo je v zadnjih letih poskušalo urediti na različne načine (od spodbujanja posvetov na regionalni ravni do spodbujanja tesnejšega sodelovanja med kombiniranimi in posebnimi SVZ).

V Letnem poročilu Varuha človekovih pravic za leto 2015 smo ugotovili, da je ostalo prej navedeno priporočilo št. 31 iz letnega poročila za leto 2014 neuresničeno. Varuh je zato pristojno ministrstvo znova pozval, da v sodelovanju z drugimi pristojnimi organi čim prej sprejme vse potrebne ukrepe za uresničitev priporočil s tega področja, zlasti pa zagotovi število potrebnih zmogljivosti in ustreznih ustanov za nastanitev oseb na podlagi odločb sodišč v SVZ (priporočilo št. 23).

V letu 2016 so (zlasti posebni) SVZ Varuha še naprej opozarjali na težave, ki so jih imeli pri nastanjanju oseb z duševno motnjo v varovane oddelke po določbah ZDZdr zaradi pomanjkanja prostih zmogljivosti, oziroma na dejstvo, da morajo posamezne stanovalce sprejeti v svoje varovane oddelke na podlagi sodnih odločb tudi prek verificiranega števila. Zaradi tega so morali npr. v Domu Nine Pokorn Grmovje sobo za umirjanje spremeniti v bivalni prostor, kar je bilo z vidika zagotavljanja ustreznih tehničnih razmer za bivanje povsem neprimerno. Zavodi so med drugim opozarjali, da zapletenost zdravstvenih in psihičnih stanj varovancev še dodatno povzroča neugodne razmere, kar posledično poslabša stanje vseh stanovalcev. Na to so opozarjala tudi posamezna sodišča oziroma sodnice in sodniki.

Na problematiko sprejema oseb z duševnimi motnjami v varovane oddelke posebnih SVZ smo ob sodelovanju predstavnikov SVZ in okrajne sodnice Okrajnega sodišča v Celju Tanje Dolar Božič opozorili tudi

16. 3. 2016 na posebni novinarski konferenci v Domu Lukavci v Križevcih pri Ljutomeru. Varuh je bil v tistem času obveščen, da v nekaterih zavodih osebe z duševnimi motnjami, sprejete na podlagi sklepa sodišča po ZDZdr, zaradi velike prostorske stiske spijo kar v jedilnici oziroma dnevnem prostoru. Za to obliko opozorila širše javnosti se je Varuh takrat odločil zaradi njegovih več let preslišanih opozoril in priporočil, da so težave pri nastanjanju oseb v varovane oddelke s strani sodišč na podlagi določb ZDZdr pereče oziroma kritične.

Fotografija 1: Novinarska konferenca v Domu Lukavci (z leve: Jaka Bizjak, sekretar Skupnosti socialnih zavodov Slovenije, Andreja Raduha, direktorica SVZ Hrastovec, Stanka Vozlič, direktorica Doma Lukavci, varuhinja človekovih pravic Vlasta Nussdorfer, namestnik varuhinje Ivan Šelih, sodnica Okrajnega sodišča v Celju Tanja Dolar Božič, svetovalec pri Varuhu mag. Jure Markič).

Težavam in iskanju rešitev pri neprostoVOLjni nastanitvi oseb z duševno motnjo v varovanih oddelkih SVZ je bil namenjen tudi posvet Dnevi duševnega zdravja, ki je potekal 8. in 9. 9. 2016 v Portorožu. Ta posvet je bil nadaljevanje uspešnega posveta o izvajanju ZDZdr, ki je bil organiziran leto prej prav na Varuhovo pobudo. Posvet v letu 2016 se je končal s številnimi sklepnimi ugotovitvami. Med njimi je treba poudariti potrebo po tesnejšem povezovanju služb na področju izvajanja ZDZdr, potrebo po ciljno usmerjenih usposabljanjih o ZDZdr (tudi odvetnikov) oziroma specializaciji, izboljšanju sistema preverjanja prostih zmogljivosti v varovanih oddelkih in razbremenitvi teh oddelkov, saj bi morala biti taka nastanitev zadnja možnost.

V Letnem poročilu Varuha človekovih pravic za leto 2016 smo žal ugotovili, da v tem letu na področju izboljšanja razmer v varovanih oddelkih SVZ ni bilo večjega napredka. MDDSZ je izvedlo nekatere aktivnosti, vendar so kljub ugotovljeni kritičnosti razmer v prezasedenih varovanih oddelkih (posebnih) SVZ aktivnosti MDDSZ na tem področju v drugi polovici leta 2016 zamrle in ni bila uresničena niti napoved ponovnega sestanka vseh zainteresiranih strani, na katerem naj bi bilo preverjeno uresničevanje sprejetih sklepov. Zato je Varuh v letnem poročilu MDDSZ znova pozval, naj nemudoma sprejme vse potrebne ukrepe za ustrezne nastanitve oseb, za katere sodišče odloči, da jih nastanijo v varovani oddelki SVZ, oziroma da zagotovi dodatna mesta v varovanih oddelkih SVZ s sprejetjem jasnega in preglednejšega seznama (prostih) zmogljivosti v SVZ z varovanimi oddelki za nastanitev (premestitev) oseb na podlagi ZDZdr (priporočilo št. 21).

Februarja 2017 je na MDDSZ potekal prvi sestanek Delovne skupine za vzpostavitev specializirane enote za obravnavo oseb z najtežjimi oblikami motenj v duševnem zdravju, ki jo je 19. 10. 2016 imenovala Vlada Republike Slovenije. Naloge skupine so med drugim preučiti modele dobre prakse v tujini in pripraviti analizo stanja obravnave oseb s težavami v duševnem zdravju, ki zaradi hudih oblik duševnih motenj ogrožajo svoje življenje ali življenje drugih, ne zmorejo obravnave v obstoječih institucionalnih oblikah (oddelki pod posebnim nadzorom v psihiatričnih bolnicah, forenzični psihiatrični oddelek, varovani oddelki socialnovarstvenih zavodov, zapori) niti obravnave v skupnosti, in pripraviti elaborat, katerega del je izvedba pilotnega projekta. Člani skupine so na prvem sestanku sprejeli dogovor o nadaljnjem delu.

Po prvem srečanju je MDDSZ 10. 3. 2017 sklicalo tudi srečanje vseh deležnikov na temo problematike varovanih oddelkov SVZ. Predstavnica pristojnega ministrstva je na tem sestanku povzela do tedaj storjene korake pri reševanju problematike varovanih oddelkov SVZ v treh točkah: 1) konec leta 2016 je bila imenovana Delovna skupina za vzpostavitev specializirane enote za obravnavo oseb z najtežjimi oblikami motenj v duševnem zdravju, ki je na prvi seji sprejela vsebinski in časovni načrt dela, 2) konec leta 2016 je začela

delovati Delovna skupina za spremembo ZDZdr, 3) od 13. 3. 2017 so prosta mesta v verificiranih varovanih oddelkih SVZ objavljena na spletnih straneh MDDSZ.¹⁴

Tudi pristojno ministrstvo meni, da je problematika prezasedenosti varovanih oddelkov SVZ pereča, večplastna, kompleksna, da se z njo sicer srečujejo vsi udeleženi, da pa so stanovalke in stanovalci ter osebje v posebnih (SVZ) gotovo najbolj izpostavljeni vsakodnevnemu (pre)težkemu soočanju z njo (dopis MDDSZ št. 1223-6/2017/4 z dne 2. 2. 2017). Ministrstvo vidi rešitev te problematike (tudi) v dodatnih verifikacijah varovanih oddelkov, vendar hkrati opozarja, da so ob upoštevanju deinstitucionalizacijskih usmeritev dodatne širitve prostora v varovanih oddelkih predvsem začasna rešitev. Pristojno ministrstvo rešitev nekaterih težav, na katere opozarjajo izvajalci na področju socialnega varstva (npr. nastanjanje oseb z demenco, mlajših od 65 let, po ZDZdr, neutemeljen odvzem poslovne sposobnosti osebi, ki je zato nastanjena v varovani oddelku, nastanjanje v varovane oddelke samo zaradi nesoglasja osebe, ki bi sicer lahko bivala bodisi na odprtem oddelku bodisi v skupnosti), vidi v spremembi podzakonskih aktov, ki sodijo v njegovo pristojnost. Ker je problematika širša, je po mnenju MDDSZ reševanje nekaterih drugih težav v pristojnosti Ministrstva za pravosodje (npr. težave, ki jih prinaša sprememba določb kazenske zakonodaje zaradi skrajšanja najdaljše možne dobe izreka varnostnega ukrepa obveznega psihiatričnega zdravljenja in varstva v zdravstvenem zavodu z 10 na 5 let) oziroma Ministrstva za zdravje (npr. težave zaradi nezadostno razvite mreže programov za obvezno zdravljenje na prostosti in nadzorovane obravnave). Vsi navedeni resorji pa po navedbah MDDSZ pristopajo k spremembam ZDZdr, ki bi (med drugim) pripomogle k zmanjšanju pritiska v varovanih oddelkih posebnih SVZ.

Večmesečna nastanitev stanovalca v skupnih prostorih varovanega oddelka doma za starejše

V letu 2017 so Varuha iz Doma upokojencev Ptuj, enote Koper, na podlagi zahteve, ki jo je podala socialna inšpekcija, seznanili, da je bil 26. 8. 2016 v varovani oddelku navedenega zavoda neprostoovoljno nastanjen stanovalec na podlagi sklepa sodišča. Zavod je navedel, da se je na sklep pritožil, in zatrjeval, da nimajo verificiranega varovanega oddelka, kamor bi lahko nastanili stanovalca, pa tudi, da nimajo prostora. Višje sodišče je njihovo pritožbo zavrnilo. Zavod je nato obvestil psihiatrično bolnišnico, kjer se je v tistem trenutku nahajala oseba, ki bi jo zavod moral sprejeti, da nimajo prostora, in novega stanovalca ne morejo sprejeti. Prvostopenjsko sodišče jih je nemudoma pozvalo, da so dolžni spoštovati pravnomočni sklep o nastanitvi in naslednji dan sprejeti novega stanovalca. Naslednji dan je reševalno vozilo res pripeljalo omenjeno osebo ter jo pustilo v zavodu, in to kljub temu, da v zavodu ni bilo prostora. Novemu stanovalcu so zato uredili zasilno ležišče na hodniku enote, namenjene bivanju stanovalcev z diagnozo demence.

S primerom je bila seznanjena socialna inšpekcija, ki je direktorici zavoda z odločbo naložila ukrep, da mora o zadevi obvestiti Varuha in SSZS ter s pomočjo SSZS v okviru kriznih nastanitvev za posebno institucionalno varstvo stanovalcu zagotoviti premestitev v ustrezno obliko domskega varstva.

Varuh je stanovalca obiskal 1. 2. 2017 in si ogledal njegove bivalne razmere. Ugotovili smo, da stanovalec biva v skupnem bivalnem prostoru, kjer so mu v kotu poskušali urediti vsaj malo zasebnosti. Posteljo zastirajo na eni strani paravan, na drugi strani pa garderobna omara in nočna omarica, v katerih ima stanovalec pospravljeno svojo garderobo oziroma druge predmete. Na dve steni nad posteljo so zaposleni obesili nekaj slik, stanovalec ima tudi nočno lučko in konzolo za trapez. V skupnem bivalnem prostoru sta čajna kuhinja in televizija, vendar je bivalni prostor stanovalca malce odmaknjen, ob hodniku, ki od zaklenjenih vrat pripelje do skupnega prostora oddelka, bližje vhodom v druge sobe stanovalcev. Sanitarije uporablja v bližnji sobi na drugi strani hodnika.

Stanovalec je v skupnem bivalnem prostoru bival do 5. 5. 2017 (tj. več kot osem mesecev), ko je bil premeščen v dvoposteljno sobo v varovanem oddelku zavoda (zadeva št. 2.4-27/2016).

¹⁴ MDDSZ je z objavo zmogljivosti in števila prostih mest v (verificiranih) varovanih oddelkih SVZ marca 2017 začelo uresničevati enega izmed predlogov za izboljšanje postopka sprejema oseb z duševno motnjo v varovane oddelke SVZ, ki so bili sprejeti na posvetu Dnevi duševnega zdravja septembra 2016. Po ugotovitvi, da se objavljeni podatki nanašajo zgolj na varovane oddelke, ki so v skladu s Pravilnikom že pridobili verifikacijo, ne pa tudi na vse druge varovane oddelke, ki jim je (bil) na podlagi prvega odstavka 13. člena Pravilnika priznan status varovanega oddelka, tj. na vse varovane oddelke, v katerih se je ob začetku veljavnosti Pravilnika že izvajalo varovanje oseb s težavami v duševnem zdravju, oseb z več motnjami oziroma oseb, ki so zaradi upada kognitivnih funkcij potrebovale delno ali popolno pomoč in nadzor, je Varuh MDDSZ pozval, da podatke na spletni strani ustrezno dopolni. Varuh je menil, da so taki javno dostopni podatki o prostih mestih, katerih namen je (predvsem) seznanitev pristojnih organov, ki odločajo o nastanitvah v navedene varovane oddelke na podlagi ZDZdr, oziroma drugih, ki jih zanima stanje prostih mest v varovanih oddelkih, nepopolni oziroma zavajajoči, saj ne prikazujejo dejanskega stanja glede zmogljivosti in prostih mest varovanih oddelkov. MDDSZ je priporočilo Varuha sledilo in aprila 2017 objavilo (tudi) zmogljivost in število prostih mest v varovanih oddelkih SVZ, ki (še) niso pridobili verifikacije.

Fotografiji 2 in 3: Nastanitev stanovanca v skupnih prostorih doma za upokojence

Stanovalec poškodoval sostanovalca in popolnoma uničil sobo za izvajanje posebnih varovalnih ukrepov

Dom Lukavci se je v začetku leta 2017 obrnil na Varuha s prošnjo za pomoč pri reševanju stiske stanovalcev in zaposlenih zaradi nasilnega stanovanca. Zavod je pojasnil, da je policija 25. 10. 2016 prisilno privedla stanovanca, ki so ga morali na podlagi sklepa sodišča sprejeti v varovani oddelek kljub njihovem negativnemu mnenju (ki so ga podali zaradi prezasedenosti, saj so morali stanovalce takrat nastanjevati že v jedilnici).

Po nastanitvi so bili s strani Psihiatrične bolnišnice Ormož obveščeni zelo nasilnih napadih izpostavljenega stanovanca na sobolnike. Tudi v zavodu se je kmalu izkazalo, da vedenje stanovanca hitro preraste v heteroagresivno vedenje do drugih stanovalcev, zaposlenih in inventarja. 19. 11. 2016 je bil izpostavljeni stanovalec fizično nasilen do drugega stanovanca, ki je pri tem utrpel poškodbo roke. Dejanje je bilo impulzivno, nadaljnje fizično nasilje so stanovalcu preprečili zaposleni. Nasilen je bil tudi do stanovalke, ki ima moten stik z realnostjo, zato je zavod to stanovalko premestil na drug varovani oddelek. Do hujšega izbruha jeze in neobvladljive agresije stanovanca je znova prišlo 30. 11. 2016, ko je potisnil drugega stanovanca, da je padel po tleh. Stanovalec je še naprej ogrožal tako svoje zdravje kot zdravje drugih, zato je psihiatrinja najprej odredila aplikacijo terapije po potrebi, ker pa se stanovalec ni umiril in je poškodoval tudi inventar v sobi, kjer biva, je psihiatrinja pozneje zanj odredila posebni varovalni ukrep, in sicer omejitev gibanja znotraj enega prostora. Takoj po začetku izvajanja tega ukrepa v posebni sobi, ki je oblazinjena, ozvočena in pod videonadzorom, je bil stanovalec fizično nemiren, brcal je v stene in udarjal po vratih. Vrata je poškodoval tako, da je v njih naredil luknjo. Po poškodovanju vrat so zaposleni (ki so stanovanca spremljali po videonadzoru) poklicali na pomoč policijo, reševalno službo in zdravnika. Štirje zaposleni so komaj obvladali stanovanca do prihoda policije in reševalcev. Stanovalec je bil še isti dan hospitaliziran v Psihiatrični bolnišnici Ormož.

Fotografije 4, 5 in 6: Poškodbe inventarja v sobi in v sobi za umirjanje (Dom Lukavci, 30. 11. 2016)

Stanovalci in zaposleni so bili po tem dogodku pretreseni in prestrašeni. Izpostavljeni stanovalec se je 14. 12. 2016 vrnil v zavod. Zaradi slabih izkušenj in prestrašenosti so v zavodu izvedli okrepitev službe v nočnem času, poostreno so nadzorovali vedenje in počutje stanovalca, dopolnili so njegov urnik za aktivnosti in animacijo. Prav tako so izvedli preselitve znotraj oddelka, da je bil stanovalec sam v sobi.

Njegovo obremenjujoče vedenje se je nadaljevalo in kot nasilje znova izbruhnilo 29. 12. 2016. Zgodaj zjutraj, ob 4.30, je stanovalec vstal, prišel iz sobe in se napotil proti računalniku v dnevnem prostoru. Ker računalnik oziroma internet nista začela takoj delovati, je stanovalec prevrnil mizo z računalnikom, tolkel z računalniškim ekranom po mizi, uničil televizor, ki je bil v bližini, nato pa odšel še na varovano dvorišče, kjer je razbijal s stoli in prevrnil mizo za namizni tenis. Poleg tega je grozil zaposlenim, da jih bo vse ubil s pištolo. Zaradi hitrega odziva zaposlenih in policistov do fizičnega nasilja nad zaposlenimi ni prišlo, drugi stanovalci pa so zaradi zgodnje ure še spali. Dva stanovalca sta se sicer prebudila, vendar sta se hitro umaknila v sobo. Znova so sledile policijska in zdravniška intervencija ter hospitalizacija stanovalca.

Fotografije 7, 8 in 9: Poškodbe televizorja, računalnika in mize za namizni tenis (Dom Lukavci, 29. 12. 2016)

Zavod je poudaril, da take osebe, kot je obravnavani stanovalec, ne sodijo v varovane oddelke posebnih SVZ, ker ogrožajo zaposlene in druge stanovalce, ter da niso strokovno usposobljeni za obvladovanje tako hudega nasilja. Pojasnili so tudi, da so izčrpali vse možnosti za zmanjšanje tveganja nasilnih izbruhov pri tem stanovalcu ter da so v trenutnem položaju nemočni (zadeva št. 2.4-1/2017).

Zagotavljanje varnosti s pomočjo varnostne službe

SVZ Hrastovec je Varuha 29. 7. 2016 seznanil, da je zaradi zagotavljanja varnosti v varovanih oddelkih zavoda najel varnostno službo. Razlog za tak ukrep so bile čedalje večje težave pri zagotavljanju varnosti stanovalcev in zaposlenih v varovanih oddelkih. Naloge varnostnikov naj bi bile povezane predvsem z nudenjem podpore stanovalcem in delavcem pri hujših incidentih, poleg tega naj bi varnostnik posredoval samo po odločitvi odgovornega delavca na oddelku in ob tem ravnal po njegovih navodilih. Varnostniki bi pri varovanju lahko uporabili (le) fizično silo, ne pa drugih pripomočkov. Zavod je poudaril, da se zaveda, da taka oblika zagotavljanja varnosti ni v interesu nadaljnjega razvoja institucionalnega varstva oseb s posebnimi potrebami, vendar naj bi bila v danem trenutku edina možna rešitev.

Varuh je zaradi dvomov o ustreznosti zagotavljanja varnosti s strani varnostne službe za pojasnilo zaprosil MDDSZ. Ministrstvu smo poslali našo ugotovitev, da od zavoda nismo prejeli nobenih zagotovil, da so se varnostniki, ki izvajajo delo na podlagi sklenjene pogodbe, kakorkoli dodatno usposobili za delo z osebami s težavami v duševnem zdravju in duševnem razvoju. Opozorili smo, da je v 9. členu Pravilnika določeno, da mora osebje, ki izvaja socialno oskrbo, obvladati tehnična znanja in praktične veščine s področij nevarnega vedenja, njegovih vzrokov, oblik in posledic, poznati strokovna priporočila za uporabo posebnega varovalnega ukrepa ter biti usposobljeno za pristop k taki osebi in pogovor z njo, ter zastavili vprašanje, ali varnostniki, ki takega izobraževanja najverjetneje niso opravili, sploh lahko primerno zagotavljajo varnost v varovanih oddelkih SVZ, zlasti pa sodelujejo pri izvajanju posebnih varovalnih ukrepov. Zagotovila, da bodo varnostniki vedno delovali po odločitvah in navodilih odgovornega delavca na oddelku, nas namreč niso prepričala, poleg tega to po presoji Varuha niti ne zadostuje za njihove postopke v razmerju do posameznih stanovalcev (posebnih) SVZ.

Tudi po mnenju pristojnega ministrstva varovanje z varnostno službo v institucionalnem varstvu ni idealna rešitev. MDDSZ je odgovorilo, da se zavedajo, da to ne sme postati dolgoročna rešitev, kljub temu pa so menili, da je bila to v danih razmerah nujnost. Ministrstvo je v odgovoru izpostavilo tudi dejstvo, da je

Slovenija ena izmed redkih držav članic Evropske unije, ki nima urejenega področja specializirane celostne obravnave oseb, ki so zaradi posledic duševne bolezni oziroma najhujših oblik motenj v duševnem zdravju, povezanih z avto- ali heteroagresivnim vedenjem, tako nevarne sebi oziroma drugim, da se zaradi izjemnih vedenjskih posebnosti ne zmorejo vključiti v skupnost. Gre za osebe po končanju varnostnega ukrepa obveznega psihiatričnega zdravljenja v Enoti za forenzično psihiatrijo Univerzitetnega kliničnega centra Maribor, osebe po prestani kazni zapora, bolnike, ki so končali zdravljenje v oddelkih pod posebnim nadzorom v psihiatričnih bolnišnicah, ter nekatere stanovalce varovanih oddelkov socialnovarstvenih zavodov. Zdaj se njihova nastanitev rešuje v varovanih oddelkih SVZ, ki so sicer namenjeni osebam z zmernimi, težjimi in težkimi motnjami v duševnem razvoju oziroma s težavami v duševnem zdravju, torej stanovalcem, katerih raven ranljivosti je še posebej visoka, njihova strokovna obravnava pa individualno prilagojena ter usmerjena v krepitev samozavesti, samostojnosti, oblikovanje socialnih veščin in spretnosti s ciljem postopne reintegracije v širšo skupnost. Obstoječi sistem varovanih oddelkov po mnenju ministrstva ne predvideva strokovnega kadra, ki bi bil usposobljen za izvajanje fizičnega varovanja in specializirano obravnavo oseb z najtežjimi oblikami motenj v duševnem zdravju, kot tudi ne ustrezno prilagojenih prostorskih razmer za izvajanje specializirane obravnave.

MDDSZ nam je pojasnilo tudi, da se je Ministrstvo za pravosodje (MP) zaradi navedenih težav odločilo za prenovo projektne naloge Organizacija forenzične psihiatrije v Sloveniji, izdelane v letu 2011, in v ta namen je bila poleti 2015 vzpostavljena medresorska delovna skupina, ki je do konca 2015 že podala nekatere predloge rešitev. Z njihovo uresnitvijo naj bi se odpravile pomanjkljivosti in nepravilnosti v sistemu obravnave oseb z najzahtevnejšimi težavami v duševnem zdravju, ki zaradi motenj ogrožajo svoje življenje ali življenje drugih. Za sistematično izvedbo predlogov prenovljene projektne naloge je bila na ravni vlade ustanovljena medresorska delovna skupina za vzpostavitev specializirane enote za obravnavo oseb z najtežjimi oblikami motenj v duševnem zdravju, v kateri sodelujejo ključni deležniki na obravnavanem področju: predstavniki pristojnih resorjev, specializiranih ustanov in nevladnih organizacij. Vladna delovna skupina, ki bo v svojem delu nadgradila sklepe v decembru 2015 prenovljene projektne naloge Organizacija forenzične psihiatrije v Sloveniji, bo po navedbah MDDSZ opredelila vse potrebne korake za trajnostne finančne, zakonodajne in sistemske rešitve. Ministrstvo je ob tem tudi navedlo, da se strinja z mnenjem Varuha, da bi varnostniki, ki izvajajo neposredne naloge varovanja, potrebovali dodatno usposabljanje za delo z osebami s težavami v duševnem zdravju in duševnem razvoju. Pozneje je ministrstvo Varuha seznanilo tudi s tem, da so od SVZ Hrastovec pridobili informacije o dodatnem delu zavoda z varnostniki z namenom ustreznega odnosa do stanovalcev zavoda, vendar iz dopisa ni bilo razvidno, ali tudi stalno sodelujejo z vodstvom varnostne službe, da bi bili varnostniki deležni dodatnega izobraževanja oziroma usposabljanja za to vrsto občutljivega dela.

Varuh je SVZ Hrastovec in MDDSZ seznanil, da se zaveda težavnega položaja SVZ, ki se tudi zaradi prezasedenosti varovanih oddelkov spoprijemajo s težkimi razmerami in nesoglasji med stanovalci, vendar meni, da zagotavljanje varovanja z zasebno varnostno službo, še posebej če je varnostnik stalno v oddelku, ni primerno. Predlog MDDSZ, da bi zavodi izvedli nekakšno izobraževanje varnostnikov, ki izvajajo nadzor v varovanih oddelkih, se je Varuhu zdel vprašljiv, saj varnostniki niso zaposleni v zavodu niti to ne rešuje težav na tem področju. Obenem je možno, da bi zavod moral varnostno službo zamenjati in varnostnike drugega ponudnika (znova) izobraževati. Varuh je poudaril, da pogreša večjo podporo MDDSZ zavodom in sploh večjo učinkovitost tega ministrstva pri odpravljanju razlogov, ki so povzročili razmere, ki očitno zahtevajo povečano stopnjo varovanja. Podpora MDDSZ glede najema varnostne službe kot skrajnega ukrepa pri varovanju nas je presenetila, saj bi pričakovali, da bi ministrstvo težavo poskušalo rešiti s prenovitvijo kadrovskih normativov za socialnovarstvene zavode ter zagotoviti dovolj (ustrezno usposobljenega) osebja v varovanih oddelkih tudi v primeru (začasne) prezasedenosti in težav zaradi nezdržljivosti stanovalcev. Varuh je SVZ Hrastovec in MDDSZ pozval, da ga obvestita o rešitvah, ki bodo omogočale drugačno obliko varovanja stanovalcev v varovanih oddelkih oziroma o spremembah načina varovanja v varovanih oddelkih.

MDDSZ je Varuhu 27. 6. 2017 sporočilo, da se je s SVZ Hrastovec dogovorilo o petih novih zaposlitvah v varovanih oddelkih, pri čemer pričakujejo, da bo s tem v varovanih oddelkih prekinjeno varovanje s strani varnostne službe (zadeva št. 2.4-18/2016).

3.2.2 Obiski posebnih socialnovarstvenih zavodov v letu 2017

V letošnjem letu se je Varuh problematiko prezasedenosti varovanih oddelkov SVZ (posebej posebnih SVZ) odločil vzeti pod drobnogled. V okviru nalog, ki jih izvaja kot državni preventivni mehanizem (v nadaljevanju:

DPM),¹⁵ je 30. in 31. 1. ter 1. 2. 2017 obiskal vse štiri posebne SVZ v Sloveniji, ki imajo verificirane varovane oddelke (Dom Lukavci, SVZ Hrastovec, Dom Nine Pokorn Grmovje in SVZ Dutovlje). Pogovorili smo se z vodstvi zavodov, si ogledali razmere v varovanih oddelkih in se pogovorili s posameznimi stanovalci teh oddelkov.

Ob obisku posameznega zavoda smo želeli pridobiti predvsem informacije:

- o zmogljivosti varovanega oddelka (varovanih oddelkov),
- o stanju zasedenosti varovanega oddelka na dan obiska DPM,
- kje so nastanjeni stanovalci ob prekoračenih zmogljivostih,
- koliko stanovalcev je nastanjenih na podlagi sodne odločbe, na kakšni podlagi so nastanjeni stanovalci, ki jih je zavod sprejel, ko so bile zmogljivosti že zasedene, in kdo je bil v tem primeru predlagatelj nastanitve,
- kakšen je bil odgovor (mnenje) SVZ sodišču in ali je bil upoštevan,
- ali je SVZ uporabil pravna sredstva v postopku sprejema in ali je bil pri tem uspešen,
- koga je SVZ obvestil o prekoračeni zmogljivosti in kakšen odgovor je prejel,
- o drugih težavah, s katerimi se SVZ spoprijema zaradi prekoračenih zmogljivosti.

Dom Lukavci

Dom Lukavci ima tri varovane oddelke, in sicer oddelek D, kjer so nastanjene osebe z motnjami v duševnem razvoju in osebe z več motnjami, oddelek 2, kjer so nastanjene osebe s težavami v duševnem zdravju, ter oddelek C. Oddelek 2 je že verificiran, za oddelek D je postopek verifikacije v teku, vendar odločitve o verifikaciji s strani pristojnega ministrstva zavod še ni prejel. Zavod ima tudi varovani oddelek C, ki ga želijo prenoviti, vendar ne z namenom verifikacije, temveč samo zaradi izboljšanja bivalnih razmer.

Prostorska zmogljivost varovanega oddelka D, ki je bil odprt 5. 4. 2017, je do 12 stanovalcev, na dan našega obiska pa je bilo v tem oddelku 17 stanovalcev. Vsi stanovalci so bili sprejeti na podlagi sklepa sodišča, v preteklem letu je bilo najmanj pet takih nastanitvev. V zavodu so nam pojasnili, da zdaj ne nastanjujejo več stanovalcev v jedilnico, temveč so v dvoposteljne sobe namestili dodatno, zasilno posteljo. V oddelku D je to lažje, saj so prostori in tudi sobe večji. Poleg tega so prostor, ki je bil prej namenjen vsem stanovalcem, preuredili v sobo za dva stanovalca. Zavedajo se, da to ni najboljša rešitev, soba tudi ne izpolnjuje potrebnih standardov za nastanitev, vendar glede na prekoračene prostorske zmogljivosti ne vidijo druge možnosti.

Prostorska zmogljivost varovanega oddelka 2 je do osem stanovalcev, na dan obiska DPM jih je bilo v oddelku sedem, vendar so čakali na sprejem stanovalca, ki je bil še v zaporu. Sodišče je o njegovem zadržanju v Domu Lukavci že odločilo. V tem oddelku praviloma ne nastanjujejo stanovalcev z odločitvijo sodišča, temveč jih nastanjujejo v oddelku D, saj je tam več prostora in lažje dodajo novo posteljo.

Prostorska zmogljivost varovanega oddelka C je do 24 stanovalcev, v času našega obiska je bilo zasedenih 23 postelj. Po zagotovitvi sogovornikov v oddelku C ne prihaja do prekoračitev prostorskih zmogljivosti, razlog je predvsem v tem, da nove stanovalce nastanjujejo v oddelku D, saj bi bili nekateri stanovalci oddelka C lahko moteči za novo sprejetega. Poleg tega so razmere v oddelku C že sicer slabe, stanovalcev je veliko, sobe so triposteljne in tako je standard na tem varovanem oddelku najslabši.

¹⁵ Varuh opravlja naloge in pooblastila DPM na podlagi Zakona o ratifikaciji Opcijskega protokola h Konvenciji proti mučenju in drugim krutim, nečloveškim ali poniževalnim kaznim ali ravnanju (Uradni list RS, št. 114/06, MP, št. 20/06). Varuh je tako sestavni del splošno veljavnega sistema pod okriljem Organizacije združenih narodov, ki na mednarodni in državni ravni uveljavlja (dodaten) mehanizem za preprečevanje mučenja in drugih oblik slabega ravnanja z ljudmi, ki jim je bila odvzeta prostost. Ta temelji predvsem na rednih obiskih krajev odvzema prostosti. Gre za preventivne obiske, katerih namen je preprečiti mučenje ali drugo slabo ravnanje, še preden se zgodi. DPM ima pooblastila, da na krajih odvzema prostosti redno preverja ravnanje z osebami, ki jim je bila odvzeta prostost, ob upoštevanju norm Združenih narodov daje priporočila ustreznim državnim organom, da bi izboljšali razmere in ravnanje z osebami, ki jim je bila odvzeta prostost, predloži predloge in pripombe k veljavnim ali predlaganim zakonom.

Fotografija 10: Namestitvev (dodatne) zasilne postelje v dvoposteljno sobo (Dom Lukavci, 30. 1. 2017)

V zavodu so nam pojasnili, da tudi stanovalcem oddelka, kjer jih je (pre)več, poskušajo zagotoviti razmere bivanja, ki so primerljive z bivalnimi razmerami drugih stanovalcev. Vendar ugotavljajo, da se z namestitvijo dodatne postelje poslabšajo bivalni pogoji za vse stanovalce. Novemu stanovalcu zagotovijo nočno omarico, (del) garderobne omare, tipko klicnega zvonca. Prav tako dobijo novi stanovalci svoje mesto v dnevnem prostoru in sedež za mizo v jedilnici. Kvadratura se na posameznega stanovalca zmanjša, sicer pa jim zagotovijo vse, kar je mogoče.

V Domu Lukavci ugotavljajo, da osebe, ki jih sodišče nastanjuje v varovane oddelke, niso vedno ustrezne glede na siceršnjo strukturo stanovalcev. Tako se dogaja, da osebe s težavami v duševnem zdravju, nastanjene v oddelku z osebami s težavami v duševnem razvoju, izkoriščajo svoj položaj, prihaja tudi do telesnih stikov. Zaposleni se trudijo, da take primere preprečijo, veliko je timskih sestankov, pripravijo individualne načrte, skušajo zmanjšati težave, ki nastanejo zaradi prezasedenosti in neustreznih nastanitvev.

V letu 2016 so v Domu Lukavci na poizvedbe o možnosti za nastanitev v varovane oddelke tega zavoda podali 53 mnenj. Od tega je bilo 21 mnenj poslanih sodiščem, preostala pa CSD, bolnišnicam, v enem primeru tudi domu starejših. V vseh primerih niso odgovorili negativno, v petih primerih so se z nastanitvijo strinjali. Sprejeti so morali deset stanovalcev, glede katerih so podali negativno mnenje. S svojim negativnim mnenjem običajno niso uspešni, prav tako niso uspešni v pritožbenem postopku, kadar se odločijo za pritožbo. Pritožbe zoper sklep so vložili v štirih primerih, uspeli pa samo v enem, kjer so ugovarjali prav na podlagi prezasedenosti. Praviloma so v negativnih mnenjih izpostavljali prezasedenost varovanih oddelkov, v enem primeru pa so se sklicevali tudi na to, da naj zdravljenje osebe, o zadržanju katere se je odločalo, še ne bilo končano.

Dom Lukavci se je v preteklosti zaradi težav pri nastanitvah že obračal na pristojno ministrstvo, vendar brez večjega uspeha. Po novinarski konferenci o težavah s prezasedenostjo v začetku leta 2016 so se težave umirile, ni bilo več potrebe po nastanjanju na začasna mesta v jedilnici, zato se na ministrstvo ali druge državne organe niso več obračali.

V zavodu se zavedajo, da je vedno možno nasilje med stanovalci in tudi poškodbe. To se je dogajalo tudi, ko oddelk ni bil prezaseden. Vendar so prepričani, da povečanje števila stanovalcev takega oddelka, še posebej če obstaja možnost nasilnega vedenja in stanovalci nimajo podobnih zdravstvenih težav, lahko povzroča spore, grožnje in nasilno ravnanje. Ko niso mogli obvladati fizičnih napadov in je zato prišlo do poškodovanj drugih stanovalcev, so obvestili policijo in do zdaj podali tudi tri kazenske ovadbe.

V oddelku D, kjer je bila v času obiska DPM ugotovljena prekoračitev zmogljivosti zavoda, sta v dopoldanskem času stalno prisotna zdravstveni tehnik in varuh, v popoldanskem času je enako, prav tako ob sobotah, nedeljah in praznikih. V nočnem času je v oddelku (samo) varuh. Zavod zagotavlja več kadra, kot bi ga moral glede na kadrovske normativ. To je pomembno že zaradi tega, ker pazijo, da sta v oddelku vedno dva zaposlena, tudi v času malice, stalno prisotnost dveh zaposlenih pa zagotavljajo tudi v primeru morebitnih odsotnosti (npr. v času letnih dopustov in odsotnosti zaradi bolezni). Poleg tega dodatno prihajajo v posamezni varovani oddelki strokovni delavci in diplomirane medicinske sestre. Če so stanovalci težavni, se ponoči, ko je v oddelku praviloma ena oseba, zagotovi prisotnost dodatnega delavca.

Dom Lukavci je kot posebno težavo zaradi povečanega števila stanovalcev in mešane strukture izpostavil nasilno vedenje stanovalcev in spolno nadlegovanje. Zavod se trudi preprečiti morebitne take težave s stalnim nadzorom osebja. Ugotavljajo tudi, da se v skupini 12 stanovalcev lažje posvetiš posamezniku, kot

kadar je oddelek prezaseden. Pri težavnih stanovalcih je kadra hitro premalo, že v manjši skupini do 12 stanovalcev se je težko hitro in pravočasno odzvati, še veliko težje pa, kadar je skupina večja.

V mesecu juniju 2017 je Varuh pridobil informacije s strani Doma Lukavci, da sta oba varovana oddelka D in 2 (znova) prezasedena. V varovanem oddelku za osebe z motnjami v duševnem zdravju, kjer je prostora za osem stanovalcev, je bilo nastanjenih devet stanovalcev. Eno gospo so nastanili v sobi za umirjanje, ki so jo posebej prilagodili za bivanje. V varovanem oddelku za osebe z več motnjami pa je bilo kar 16 stanovalcev, čeprav je tam prostora za 12 stanovalcev. V nekaj sob so namestili dodatne postelje.

Konec julija 2017 je Dom Lukavci Varuha seznanil, da je zaradi prezasedenosti varovanega oddelka znova primoran nastaniti dve osebi z duševno motnjo v skupnem dnevnem prostoru varovanega oddelka. Sodišče je v obeh primerih odločilo o nastanitvi kljub negativnemu mnenju zavoda. Zavod je zoper oba sklepa vložil pritožbo ter MDDSZ in socialno inšpekcijo obvestil o ponovni prezasedenosti varovanega oddelka.

Socialnovarstveni zavod Hrastovec

SVZ Hrastovec ima štiri varovane oddelke, od tega sta dva oddelka verificirana, in sicer oddelek V1, ki je namenjen osebam s težavami v duševnem razvoju in kjer je prostora za do 24 stanovalcev, ter oddelek V2 za osebe s težavami v duševnem zdravju in tudi duševnem razvoju, kjer je prostora za do 24 stanovalcev. Oba oddelka sta bila v času obiska DPM polno zasedena. Vendar pa je bila v oddelku V2 še dan prej prostorska zmogljivost presežena za enega stanovalca, ki pa je prav na dan obiska zjutraj zapustil oddelek in bil na lastno željo premeščen v enega od odprtih oddelkov. Ta stanovalec je bil nastanjen v dnevnem prostoru, na sedežni garnituri, na kateri je bila v času oglada oddelka še posteljnina. Stanovalec v tem prostoru ni imel zasebnosti, od prostora ni bil fizično ločen, ni imel nočne omarice, ob postelji pa tudi ne garderobne omare.

V depandansi sta še dva neverificirana varovana oddelka, in sicer za osebe z demenco (B2) s prostorsko zmogljivostjo do 25 stanovalcev in za osebe s kognitivnimi težavami (B3) s prostorsko zmogljivostjo do 24 stanovalcev. Prvi oddelek je bil v času obiska DPM poln, v B3 pa je bilo 23 stanovalcev.

Do prezasedenosti občasno prihaja v varovanih oddelkih V1 in V2. Zaradi težavne strukture stanovalcev (čedalje več je namreč sprejemov nekdanjih forenzičnih bolnikov) in občasne prezasedenosti oddelkov, kar poslabšuje varnostne razmere, se je zavod odločil za najem zunanje varnostne službe. Njihov varnostnik je v oddelku V2, po potrebi se lahko vključi tudi v oddelek V1, vendar se to še ni zgodilo. V zavodu so pojasnili, da se je v zadnjem času povečalo število problematičnih stanovalcev, česar v preteklosti niso zaznavali. Z obstoječimi metodami umirjanja lahko obvladajo enega stanovalca, težava pa je v tem, ker je takih stanovalcev čedalje več. Stiska zaposlenih se je zaradi tega povečala, bilo jih je strah. Po dogovoru z varnostno službo je bilo manj incidentov, zato to razumejo kot dobro prakso. Zavod je seznanjen s prizadevanji ministrstva za odprtje posebne poforenične enote in jih podpira. Vendar oni tega niso pripravljene prevzeti, že zdaj veljajo za nekakšen »zapor v malem«.

V SVZ Hrastovec stanovalce, ki jih v oddelek sprejmejo, ko je ta poln, nastanijo na sedežni garnituri (kavč) v dnevnem prostoru. Ne vidijo namreč možnosti za povečanje sob oziroma za nastanjevanje dodatnih stanovalcev v njih. Do zdaj so bile prostorske zmogljivosti presežene v oddelku V2 za največ dva stanovalca. Nočne omarice in garderobne omare taki stanovalci ne dobijo, saj jim tega preprosto ne morejo zagotoviti. Se pa trudijo, da jim čim prej najdejo ustrezno sobo oziroma posteljo in s tem primerljive razmere bivanja. Stanovalci so v skupnem prostoru po navedbah osebja nastanjeni od tri do pet dni.

V času obiska DPM je bilo v oddelku V1 zadržanih 20 stanovalcev z odločitvijo sodišča, v oddelku V2 jih je bilo 21, v B2 in B3 pa so bili vsi stanovalci zadržani na podlagi sodne odločbe.

Zavod je pojasnil, da se vedno pritožijo zoper sklep sodišča o nastanitvi v varovani oddelki, vendar v letih 2015 in 2016 ni bila nobena pritožba rešena zanje ugodno. Zavod je v letu 2016 podal 46 negativnih mnenj in sedem pozitivnih, od tega je v enajstih primerih odgovarjal na poziv sodišča, v šestih primerih pa je dal negativno mnenje, vendar brez uspeha. Zavod je v negativnih mnenjih vedno navedel prostorsko stisko in preveliko število težavnih oseb na enem mestu.

Zavod je na težave zaradi prezasedenosti opozoril več državnih organov. Tako je dopise vedno pošiljal Varuhu, pristojnemu ministrstvu, v enem primeru so se obrnili tudi na socialno inšpekcijo in državni svet.

V SVZ Hrastovec se zavedajo, da prekoračitev prostorskih zmogljivosti pomeni slabše bivalne pogoje za (vse) stanovalce, hkrati pa preobremenjenost osebja. Zavedajo se, da je delo v manjših skupinah vedno boljše, po njihovem mnenju bi normativi morali težiti k vzpostavitvi manjših skupin, saj je delo v taki skupini kakovostnejše, stanovalci so mirnejši. Zavod tudi meni, da s tem ne bi bilo več mešanja stanovalcev glede na težave, kar bi bila posebna prednost.

Fotografija 11: Postelja in bivalni prostor stanovalca v skupnem dnevnem prostoru (SVZ Hrastovec, 30. 1. 2017)

Dom Nine Pokorn Grmovje

V Domu Nine Pokorn Grmovje imajo en varovani oddelek, v katerem je prostora za do 12 stanovalcev. V času obiska DPM je bil oddelek poln (dva stanovalca sta tik pred našim obiskom odšla v nadzorovano obravnavo), vendar pa so bili v preteklosti že večkrat prezasedeni, v oddelku je bivalo tudi do 16 stanovalcev. Stanovalce, ki jih je v zavod nastanilo sodišče na podlagi odločbe, so pri prezasedenosti oddelka nastanili (tudi) v sobi za umirjanje, ki so jo ustrezno preuredili in v njej (na novo) naredili okno. Preveliko število stanovalcev oddelka je povzročilo napetosti med njimi, zaradi tega je bilo močno obremenjeno tudi osebje.

V zavodu so poudarili, da v času obiska DPM v varovanem oddelku sicer ni nastanjenih več stanovalcev, kot je prostora, vendar pa je težava njihova struktura in ti stanovalci ne sodijo skupaj. Tako imajo skupaj nastanjene stanovalce, ki so bili deložirani iz svojih stanovanj, nekdanje forenzične bolnike in osebe s težavami v duševnem razvoju. Zavod zato pozdravlja odobritev pristojnega ministrstva za graditev oddelka za demenco in sorodna stanja, ki bo prav tako varovan. Tako bodo v dosedanjem varovanem oddelku ostali samo stanovalci, ki so oziroma bodo nastanjeni tam na podlagi odločbe sodišča.

O težavah zaradi prezasedenosti in neustrezne strukture stanovalcev so obveščali pristojno ministrstvo, socialno inšpekcijo in Varuha, vendar od ministrstva in inšpekcije do zdaj niso dobili nobenega odgovora.

V letu 2016 je bilo devet stanovalcev v varovanem oddelku zadržanih s strani sodišča na podlagi predloga zunanjega predlagatelja (šest jih je bilo v oddelku že pred tem letom, trije so bili dodatno premeščeni v letu 2016). Zavod je sicer dal svoje mnenje glede nastanitve v 33 primerih, v treh primerih, ko je kljub negativnemu mnenju prejel sklep sodišča o zadržanju, se je pritožil tudi zoper sklep sodišča. V enem primeru je bil zavod s pritožbo uspešen.

V zavodu so povedali, da je prekoračitev prostorskih zmogljivosti oddelka naporna za kolektiv, in to kljub okrepljeni delovni ekipi. Stanovalci so nepredvidljivi, dogaja se, da gre kdo v napačno sobo, nekateri tega ne želijo in se razburijo. Struktura stanovalcev je različna, imajo stanovalce z diagnozo demence, pa tudi mlajše stanovalce, ki jih je k njim nastanilo sodišče. Ti imajo različne potrebe, skušajo jim ugoditi, vendar je to velika obremenitev za osebje. Ministrstvo jim ni v pomoč. Ko so se nanj obrnili z opozorilom na te težave, so prejeli v odgovor citate iz ZDZdr in opozorilo, da so prav oni odgovorni za svoje stanovalce, tudi ko jih peljejo v okolico zavoda ali na izlete.

Ko so imeli prekoračene prostorske zmogljivosti, je bila v oddelku tudi begava stanovalka, ki je bila nastanjena v preurejeni sobi za umirjanje. Pritoževala se je, da je v sobi mrzlo. Takoj ko je bilo to mogoče, so jo premestili v prosto sobo. Drugih pritožb in nezadovoljstva s strani stanovalcev ni bilo, vsaj zavod ni bil seznanjen z njimi.

Fotografiji 12 in 13: Preureditev sobe za umirjanje v dodatno sobo za stanovalce (Dom Nine Pokorn Grmovje, 30. 1. 2017)

Socialnovarstveni zavod Dutovlje

SVZ Dutovlje ima en verificirani varovani oddelek, v katerem je prostora za do 12 stanovalcev. Na dan obiska DPM je bilo v njem nastanjenih 14 stanovalcev, in sicer tako, da so v dvoposteljne sobe namestili še dodatno posteljo. Čeprav se v zavodu zavedajo, da se s tako namestitvijo bivalne razmere za stanovalce poslabšajo, je prostornina sob in sploh oddelka po njihovem mnenju zadosti velika, da so kljub povečanemu številu stanovalcev razmere primerne.

Zavod ima včasih pomisleke glede stanovalcev, ki jih v njihov varovani oddelek nastani sodišče. Tako so omenili primer stanovalca, ki je bil iz psihiatrične bolnišnice najprej premeščen v splošno bolnišnico, nato pa so ga premestili k njim. Stanovalec je nepomičen, odklanja vsako obliko zdravljenja, po mnenju zavoda bi bila povsem ustrezna nastanitev v odprtem oddelku. Na drugi strani imajo stanovalca, ki je močno begav, poskuša pobegniti, zaposleni morajo vložiti veliko truda, da ostane v varovanem oddelku.

Kadrovsko ostaja sestava zaposlenih na oddelku enaka tudi ob povečanem številu stanovalcev. Zavodu uspe pokrivati bolniške odsotnosti, odsotnosti zaradi letnih dopustov, za več zaposlenih na oddelku pa nimajo možnosti. Nekaj kadra so potrebovali tudi za novo odprto bivalno enoto v Dutovljah, kjer je nastanjenih 13 stanovalcev, pridobili pa so eno gospodinjo s prekvalifikacijo delavke v kuhinji. Ob tem so sogovorniki poudarili, da poskušajo upoštevati tako gospodarni kot strokovni vidik, kader uspe izvesti vse naloge, so pa ob povečanem številu stanovalcev vsekakor bolj obremenjeni.

V varovanem oddelku so vsi stanovalci nastanjeni na podlagi odločbe sodišča, glede nekaterih je postopek še v teku. V oddelku sta bila v času obiska DPM dva stanovalca, ki sta bila tja nastanjena z odločbo sodišča ob nasprotovanju zavoda oziroma ob njihovem negativnem mnenju.

Zavod je pojasnil, da poizvedbe o možnih nastanitvah dobivajo iz celotne Slovenije, ne gre samo za poizvedbe iz njegove okolice. Sodišče da zavodu tridnevni rok za podajo mnenja. Rok je kratek, saj se mora za odgovor sestati komisija. Če pride poizvedba ob koncu tedna, velikokrat prav v petek po dvanajsti uri, je težko odgovoriti pravočasno.

Zavod je v vseh primerih podal negativno mnenje glede sprejema novega stanovalca. Razlog je bila največkrat prezasedenost, sklicevali so se tudi na nezdržljivost osebe z že nastanjenimi stanovalci. Tako je v oddelku že nastanjen stanovalec, ki je v preteklosti storil spolno zlorabo, če bi dobili še enega podobnega stanovalca, to prav gotovo ne bi bilo dobro. Treba je namreč upoštevati, da gre za oddelk, ki je po spolu mešan, v njem so tudi osebe s težavami v duševnem razvoju.

V letu 2016 je bilo 36 poizvedb o možnosti sprejema. Večinoma so jih poslala sodišča (18 poizvedb), občasno jih dobijo tudi iz posameznih centrov za socialno delo ali iz Enote za forenzično psihiatrijo Oddelka za psihiatrijo Univerzitetnega kliničnega centra Maribor, enkrat so poizvedbo prejeli tudi od tožilstva.

Do zdaj na težave zaradi prezasedenosti niso opozarjali. Kot posebno težavo je zavod izpostavil raznovrstnost stanovalcev. Zadnji stanovalec, ki je bil nastanjen v oddelku, spravlja v težave in stisko tudi druge stanovalce,

kar ima za posledico poslabšanje njihovega zdravstvenega stanja. Če se osebe z enim stanovalcem ukvarja več, mu zmanjkuje časa za druge.

V začetku junija 2017 se je SVZ Dutovlje obrnil na MDDSZ, MP, SSZS in Varuha z dopisom o kritičnih razmerah v njihovem varovanem oddelku. Opozorili so, da je prostorska zmogljivost oddelka presežena za 25 odstotkov in da stanovalcem ne morejo več zagotavljati storitev, kot jih potrebujejo, zaposlenim pa ne ustreznih delovnih razmer. Navedli so, da je eden izmed stanovalcev nastanjen v sobi za umirjanje, druge tri sobe z moškimi stanovalci pa so prezasedene in v njih ni mogoče dodati še četrte(!) postelje.

Konec meseca junija 2017 smo navedeni naslovniki od SVZ Dutovlje prejeli še dodatno opozorilo, da so prejeli še dva sklepa sodišč o nastanitvi oseb z duševno motnjo v njihov varovani oddelk (zoper katera so se sicer pritožili) in da zato pričakujejo, da bosta v kratkem – v že zdaj prezasedeni varovani oddelk – sprejeta še dva stanovalca. Opozorili so, da za stanovalce varovanega oddelka in tudi vse druge stanovalce, ki bivajo v zavodu, ne morejo več strokovno poskrbeti. V takih razmerah je po oceni zavoda nemogoče nuditi varno bivalno okolje stanovalcem oziroma varno delovno okolje zaposlenim.

Fotografija 14: Namestitve dodatne (tretje) postelje v dvoposteljno sodbo (SVZ Dutovlje, 1. 2. 2017)

Tabela 3: Ugotovitve Varuha (DPM) ob obiskih posebnih SVZ v letu 2017

	ŠTEVILO VAROVANIH ODDELKOV (od tega verificirani)	ZMOGLJIVOST VAROVANIH ODDELKOV (verificirani in neverificirani)	STANJE NA DAN OBISKA (verificirani in neverificirani)
Dom Lukavci	3(1)	44	47
SVZ Hrastovec	4(2)	97	96
Dom Nine Pokorn Grmovje	1(1)	12	12
SVZ Dutovlje	1(1)	12	14

3.3 Pogled Skupnosti socialnih zavodov Slovenije

(Posebni) SVZ ves čas od začetka uporabe ZDZdr opozarjajo na nevarne razmere in na nujnost ukrepanja v zvezi z zagotavljanjem osnovnih pogojev za izvajanje ZDZdr v delu, ki se nanaša na postopek sprejema v varovane oddelke SVZ oziroma obravnavo v njih na podlagi sodne odločbe. Varuh je zato povabil SSZS kot organizacijo, ki povezuje izvajalce institucionalnega varstva posebnih skupin odraslih oseb in je seznanjena z izkušnjami, pričevanji ter mnenji (posebnih) SVZ, da v to poročilo prispeva svoja opažanja glede izpostavljene problematike.

SSZS izpostavlja prezasedenost varovanih oddelkov posebnih SVZ in neodzivnost pristojnega ministrstva za ureditev te problematike kot ene izmed največjih težav pri izvajanju ZDZdr. Opozarja, da število sodnih odločb o neprostoVOLJNI nastanitvi v varovani oddelk narašča in da take sodne odločitve nujno povzročajo kršitve več človekovih pravic, in sicer tako nastanjeni osebi z duševno motnjo kot tudi zaposlenim v SVZ.

Zaradi pomanjkanja prostora so zavodi prisiljeni v eno- in dvoposteljne sobe nameščati zasilne postelje, kar ni v skladu s socialnovarstveno zakonodajo. Če postavitev dodatnih ležišč ni mogoča, se posebni SVZ zatekajo k premestitvi stanovalcev z demenco iz varovanih oddelkov v splošne oddelke, o čemer sicer obvestijo sodišče, vendar obenem nosijo odgovornost ob morebitnih težavah. Dejstvo, da zaradi nastanitve v varovane oddelke na podlagi sodnih odločb mesta v teh oddelkih izgubljajo že tam stanujoči stanovalci z demenco, ki so zaradi svojega zdravstvenega stanja še posebej ranljivi, je po presoji SSZS še posebej zaskrbljujoče.

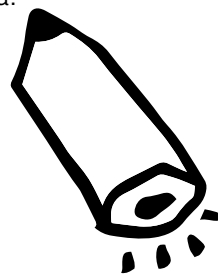
Posebni SVZ v zvezi z nastanjanjem v varovane oddelke prek zmožnosti opozarjajo tudi na težave, ki nastajajo zaradi pomanjkanja ustrezne opreme. Stanovalci tako uporabljajo zasilne postelje, v sobah nimajo svoje garderobne omare, nočne omarice, stola in mize. Za njih zmanjka prostora pri jedilni mizi in v skupnih prostorih, vsem stanovalcem pa se zaradi nastanjanja prek prostorskih zmogljivosti zmanjša bivalni prostor. V nekaterih SVZ so morali stanovalce začasno nastaniti tudi na hodnike in v jedilnice.¹⁶

Prezasedenost varovanih oddelkov pomeni po navedbah SSZS tudi razlog za povečano število stanovalcev, ki so kolonizirani z večkratno odpornimi mikroorganizmi. Take stanovalce je treba nastaniti tako, da se prepreči nadaljnje širjenje okužb, in v skladu s 44. členom Zakona o nalezljivih boleznih (Uradni list RS, št. 33/06 – uradno prečiščeno besedilo; ZNB) izvajati program preprečevanja in obvladovanja bolnišničnih okužb. Taka obravnava še dodatno obremenjuje prezasedene varovane oddelke ter zahteva dodatna finančna sredstva in povečanje kadrovske zmogljivosti.

SSZS izpostavlja, da zaradi prezasedenosti varovanih oddelkov in posledičnega pomanjkanja zasebnosti nujno prihaja do povečanega števila sporov, tako med stanovalci kot tudi med stanovalci in zaposlenimi v SVZ. Zaposleni so zaradi tega čedalje bolj demotivirani za opravljanje dela in čedalje več odsotni zaradi bolezni.

Varovani oddelki posebnih SVZ so namenjeni predvsem nastanitvi oseb s težavami v duševnem zdravju oziroma v duševnem razvoju. Te osebe so posebej ranljivi posamezniki, ki potrebujejo individualno prilagojeno strokovno obravnavo in oskrbo. Posebni SVZ opozarjajo, da niso ustrezne ustanove za celostno obravnavo oseb, ki so zaradi posledic duševne bolezni oziroma najhujših oblik motenj v duševnem zdravju tako nevarne sebi oziroma drugim, da se zaradi izrednih vedenjskih posebnosti ne zmorejo vključiti v skupnost (npr. osebe po končanem prestajanju varnostnega ukrepa obveznega psihiatričnega zdravljenja v psihiatrični bolnišnici). Posebni SVZ npr. poročajo o primerih, ko so taki stanovalci napadli druge stanovalce in osebje ter razbili pohištvo in opremo. Stanovalci, ki se vedejo nasilno, po mnenju SSZS potrebujejo vsebinsko drugačno obravnavo in tudi drugačno kadrovske zasedbo.

Tudi ureditev, da mora oseba, ki je v varovanem oddelku SVZ nastanjena proti svoji volji, na podlagi sodne odločbe, sama plačati stroške oskrbe, je po mnenju SSZS posebna težava.

¹⁶ Tako nastanjanje pomeni po presoji SSZS kršitev 21. člena ustave (varstvo človekove osebnosti in dostojanstva) in 12. člena ZDZdr. SSZS še navaja, da lahko glede na tako stanje kmalu pričakujemo sodbo ESČP, podobno sodbi v zadevi Stanev proti Bolgariji, kjer je ESČP poudarilo dolžnost države, da zaščiti svoje državljane, ter da argument, da zaradi pomanjkanja finančnih sredstev ni mogoče zagotoviti ustreznih nastanitvev, ni sprejemljiv.

3.4 Opozorila sodnikov

Vrhovno sodišče je v letu 2016, potem ko je v krajšem časovnem obdobju obravnavalo kar štiri revizije SVZ zoper odločitev sodišča druge stopnje v zvezi s sprejemom v varovani oddelek SVZ in jih v skladu z ustaljenim stališčem vrhovnega sodišča zavrnilo ter glede nastanitve stanovalcev z nasilnim obnašanjem še posebej poudarilo, da je sodišče dolžno zavarovati nedotakljivost telesne in duševne integritete oseb, ki jih te osebe ogrožajo, in da zaradi omejenih zmožnosti varovanih oddelkov ne more ravnati tako, da teh dokazano ogrožajočih oseb ne bi namestilo v nobenega od zavodov, na tri ministrstva, pristojna za urejanje obravnavane problematike (tj. MDDSZ, MZ in MP), naslovilo zahtevo za nujno zagotovitev dodatnih mest v varovanih oddelkih SVZ (dopis št. Su 448/2016 z dne 28. 7. 2016).¹⁷

Razmere v varovanih oddelkih SVZ je vrhovno sodišče označilo za resno ogrožajoče za varovance, ki so tam nastanjeni. Poudarilo je, da je država po 43. členu ZSV dolžna zagotoviti ustrezno mrežo javne službe in da je nesprejemljivo, da tega ne stori ter s tem neposredno ogroža varnost posameznikov, osebje SVZ in sodnike pa sili v sprejemanje odločitev, ki v tako hudih razmerah pomenijo le tehtanje med večjo in manjšo ogroženostjo brez kakršnekoli možnosti, da bi zagotovili potrebne varnostne pogoje.

Na navedeno problematiko je MDDSZ opozoril tudi Evidenčni oddelek Vrhovnega sodišča RS (dopis št. Sp EV 13/2015 z dne 24. 2. 2016) in predlagal, da ministrstvo v okviru svojih pristojnosti upošteva stališča vrhovnega sodišča o izvajanju ZDZdr pri reševanju problematike zagotavljanja zadostnih prostorskih zmogljivosti za nastanitev oseb v varovanih oddelkih SVZ na podlagi sklepa sodišča.

S težavami pri izvajanju nastanitev oseb z duševno motnjo v varovane oddelke SVZ so se na Varuha obračali sodniki sodišč prve in druge stopnje, ki ob sprejemanju odločitev, ki so sledile stališču vrhovnega sodišča, da če oseba izpolnjuje pogoje za sprejem v varovani oddelek SVZ brez privolitve, SVZ z verificiranim varovanim oddelkom ne more uspešno nasprotovati sprejemu s trditvami o pomanjkanju prostorskih in kadrovskih zmožnosti, in hkratnem zavedanju, da so varovani oddelki zasedeni prek njihovih zmogljivosti, niso mogli ostati ravnodušni.

Sodnice nepravdnega oddelka Okrajnega sodišča v Celju so Varuha v letu 2017 seznanile, da se stanje v zvezi z nastanitvijo oseb z duševno motnjo v SVZ tudi po sprejetih sklepih na posvetu Dnevi duševnega zdravlja ni v ničemer spremenilo na bolje. Poudarile so, da ugotavljajo tako težave pri nastanjanju v varovane oddelke posebnih SVZ kot tudi v varovane oddelke domov za upokoјence. Posledica njihovih odločitev o nastanjanju oziroma premeščanju oseb z duševno motnjo v prezasedene varovane oddelke SVZ so tudi številni pritožbeni in revizijski postopki, ki dodatno obremenjujejo proračun. Rezultat pa je na koncu vedno enak, saj glede na uveljavljeno sodno prakso prezasedenost varovanih oddelkov ni ovira za izdajo sklepa o nastanitvi osebe v tak oddelek, če oseba tako obliko varstva potrebuje.

Opozorile so tudi na problematiko, ki se je začela pojavljati v zvezi z mnenji SVZ po tretjem odstavku 75. člena v zvezi s 6. alinejo prvega odstavka 74. člena ZDZdr, in sicer v primerih, ko SVZ ni predlagatelj sprejema oziroma podaljšanja bivanja v varovanem oddelku. SVZ naj bi namreč določbe ZDZdr o pogojih za sprejem v varovani oddelek razlagali na način, da tudi zasedenost zavoda štejejo kot pogoj za sprejem oziroma zavrnitev sprejema. Po mnenju okrajnih sodnic ZDZdr ne daje take podlage, saj gre v tem primeru za okoliščino na strani zavoda, ne pa za okoliščino na strani možnega stanovalca. Zaradi takega ravnanja SVZ predlagatelji sodišču ne morejo predložiti mnenja po tretjem odstavku 75. člena ZDZdr, sodišča pa morajo predloge za sprejem v varovane oddelke SVZ kot nepopolne vloge zavreči. Sodnice se s tem v zvezi sprašujejo tudi o smiselnosti mnenja SVZ, ki naj bi ga po 79. členu ZDZdr pridobilo sodišče, saj naj bi šlo le za podvajanje dolžnosti pridobiti oziroma izdati mnenje.

¹⁷ Na to problematiko je konec leta 2014 opozorilo tudi Vrhovno državno tožilstvo Republike Slovenije. V primeru konkretnega bolnika je namreč pristojno državno tožilstvo samo, ob odsotnosti predloga drugih predlagateljev, pred iztekom varnostnega ukrepa obveznega psihiatričnega zdravljenja in varstva v zdravstvenem zavodu za storilca kaznivega dejanja podalo predlog za preemestitev v varovani oddelek posebnega SVZ. Pred tem je pri treh takih zavodih preverilo pripravljenost za sprejem te osebe in od vseh prejelo odgovor, da nimajo možnosti za sprejem oziroma nastanitev te osebe.

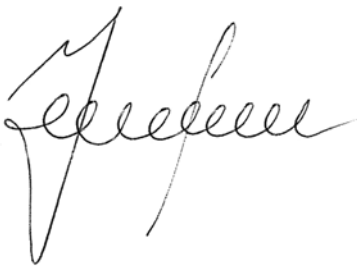
4

PREDLOG DRŽAVNEMU ZBORU

Varuh na podlagi 7. člena ZVarCP Državnemu zboru predlaga:

- da posebno poročilo Varuha obravnava na seji Državnega zbora in
- da sprejme priporočila za delo Vlade Republike Slovenije, da sprejme potrebne ukrepe, ki bodo zagotovili ustrežnejšo neprostovoljno nastanjanje in obravnavo oseb z duševnimi motnjami v SVZ po določbah ZDZdr, vključno s spremembami in dopolnitvami ter prilagoditvami zakonskega okvira (tako ZSV kot ZDZdr), kratkoročno pa zagotovi ustrezne prostorske zmogljivosti v SVZ in dovolj osebja, ki bo lahko zagotavljalo ustrezne socialnovarstvene storitve (četrti odstavek 272. člena v zvezi s 111. členom Poslovnika državnega zbora, Uradni list RS, št. 92/07 – uradno prečiščeno besedilo, 105/10 in 80/13 – PoDZ-1).

V Ljubljani, 17. avgusta 2017

Vlasta Nussdorfer

varuhinja človekovih pravic

POSEBNO poročilo Varuha človekovih pravic Republike Slovenije o kršitvah človekovih pravic oseb z duševno motnjo pri njihovem neprostoovoljnem nastanjanju in obravnavi v varovanih oddelkih socialnovarstvenih zavodov

Izdajatelj:

Varuh človekovih pravic Republike Slovenije (Varuh)

Pri pripravi publikacije so sodelovali:

Vlasta Nussdorfer, varuhinja človekovih pravic, Ivan Šelih, namestnik varuhinje in vodja Državnega preventivnega mehanizma, svetovalca Varuha Ana Polutnik in mag. Jure Markič

Uredila:

Ivan Šelih, namestnik varuhinje in Liana Kalčina, svetovalka Varuha

Lektura:

Nataša Purkat

Korektor:

Jože Marovt

Oblikovanje in računalniški prelom:

Futura DDB, design Maruša Koželj, prelom Matjaž Lužar

Tisk:

Cicero, d.o.o.

Naklada:

300 izvodov

Ljubljana, avgust 2017

Publikacija je objavljena tudi na spletnih straneh
www.varuh-rs.si

Naslov:

Varuh človekovih pravic Republike Slovenije
Dunajska cesta 56, 1109 Ljubljana, Slovenija
Telefon 01 475 00 50; Faks 01 475 00 40

www.varuh-rs.si
info@varuh-rs.si

Reproduciranje delov publikacije je dovoljeno z navedbo vira.

